

บทที่ ๔

คานการแพทย์และการสาธารณสุข

ความเป็นมาทางการแพทย์ของไทย

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้และการระวังป้องกันโรคระบาดในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า "การสาธารณสุข" ในจดหมายเหตุลาดูแบร์ โคกกล่าวไว้ว่า "โอสถจะทรงคุณสมนามว่าเป็นวิทยาศาสตร์ไม่ได้ในกรุงสยาม..... ขอเวลาสำคัญของหมอสยามนั้นก็ที่ไม่รู้เลยว่าเครื่องในร่างกายตัวมนุษย์นั้นมีอะไร เป็นอย่างไร สำหรับอะไรบาง" ในวงการแพทย์ของไทยเราแต่โบราณนั้นเชื่อว่าต้องอาศัยความมหัศจรรย์ ในตำรายาสวนมากมักกล่าวว่า มีเจาตำรับเป็นคุณพบยานั้นโดยอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะนำไปรักษาที่ไหนใคร ๆ ก็ต้องเชื่อฟังยอมรับนับถือยานั้น ๆ ตำรายานั้นได้ลอกสืบต่อกันมาด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ประเภทของยาไทยแบ่งออกได้ ๔ ประเภทคือ ๑. ยาประเภทกำจัดเรื่องโรคลม ๒. ยาประเภทกำจัดเรื่องโรคไฟ ๓. ยาประเภทกำจัดเรื่องโรคน้ำ ๔. ยาประเภทกำจัดเรื่องโรคคิน ทั้ง ๔ อย่างนี้อาจแบ่งเป็นประเภทย่อย ๆ ได้อีกมาก เพราะมีโรคอีกมากซึ่งเกิดจากธาตุทั้งสี่^๒ สำหรับยาที่ใช้รักษาโรคพวกแพทย์มิชชันนารีได้สังเกต จดจำ และวิจารณ์ว่า ยาส่วนมากได้มาจากพวกพืชผัก ส่วนใหญ่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (แปล) จดหมายเหตุลาดูแบร์ เล่ม ๑ (ครุสภา ๒๕๐๐), หน้า ๒๗๓.

^๒ D.B.B. Bangkok Calendar 1865 (American Missionary Association Bangkok : 1865), หน้า ๕๕-๕๖.

มาจากสมุนไพรที่มีอยู่ในประเทศไทยนั่นเอง มีบางส่วนน้อยที่ส่งมาจากเมืองจีน และชาวจีนเป็นผู้ผสมยาขายให้คนไทย จำพวกเปลือกไม้ รากไม้ ใบไม้ เศษไม้ ผลไม้ และสมุนไพร เมื่อผสมกันแล้วรวมกันกลายเป็นยาหม้อใหญ่ นอกจากนี้ก็มียาที่ได้มาจากพวกสัตว์ เช่น กระต๊อ เปลือกหอย หนังปลา หนังงู บัสดาวะ ลูกตานก วัว ควาย แมว คิงู และสัตว์อื่นอีกเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน ผู้ที่จะเป็นหมอในประเทศไทยทั้งหมดต้องเรียนด้วยตนเอง นอกจากกรณีพิเศษซึ่งมีน้อยรายที่สุด ไม่มีโรงเรียนแพทย์ และไม่มีระเบียบวิธีในการสอนวิชาแพทย์แต่อย่างใด

ความจริงก่อนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การแพทย์แผนตะวันตกได้แพร่เข้ามาบ้างแล้วเป็นครั้งแรกเมื่อชนชาติโปรตุเกสได้เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖) เชื่อกันว่าจำนวนชาวโปรตุเกสที่เข้ามาอาศัยในเมืองไทยครั้งนั้นคงจะมีแพทย์ชาวโปรตุเกสอยู่บ้าง ทั้งนี้ ยาชี้แจงสำหรับใส่ปากแผลบางชนิดไครูจักใช้แพร่หลายตกทอดมาจากครั้งนั้น เข้าใจกันว่ามาจากชนชาตินี้ ต่อมาได้มีชาวฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ซึ่งในจำนวนนี้ประกอบด้วย พอลคา นายช่าง ทหาร มิซซันนารี และนายแพทย์รวมอยู่ด้วย ที่เชื่อว่าจะต้องมีนายแพทย์เข้ามาควยเพราะปรากฏหลักฐานว่า ตำรับยาซึ่งแพทย์ชาวฝรั่งเศสหลายรายสมเด็จพระนารายณ์นั้นยังมีตกทอดมาถึงทุกวันนี้ แต่ถึงอย่างไรก็ดี การแพทย์แผนตะวันตกยังไม่มีโอกาสแพร่หลายไปถึงประชาชนพลเมือง ถึงแม้ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์จะมีการส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศฝรั่งเศสแต่ก็ไม่ปรากฏว่ามี การเรียนวิชาแพทย์ เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อิทธิพลฝรั่งเศสก็เสื่อมลงจนเสียกรุงแกพม่า พ.ศ. ๒๓๑๐ วิชาแพทย์แผนตะวันตกที่เข้ามาในครั้งนั้นจึงมิได้ เข้ามามีอิทธิพลต่อวงการแพทย์แผนโบราณของไทยเราแต่อย่างใด สำหรับผู้เป็น "หมอ" หรือ "นายแพทย์" นั้นได้รับความรู้

โดยการจกจำทำเป็นตัวอย่างสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง ตำแหน่ง หมอในเมืองไทยแต่เดิมแบ่งเป็น "หมอล่วง" "หมอราษฎร" หรือ "หมอเซลยศักดิ์" หมอล่วงคือหมอซึ่งได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้รับราชการ ในราชสำนักเป็นหมอประจำราชสำนัก มีเงินเดือนจากงบประมาณแผ่นดิน ส่วน "หมอราษฎร" หรือ "หมอเซลยศักดิ์" คือหมอพื้นเมืองทั่วไป รายได้คือค่า รักษาตามแต่จะหาได้ ตามกฎหมายแต่ก่อนบัญญัติให้ "หมอ" สามารถเรียก สิ่งอื่นเป็นการรักษาได้นอกจากเงินในกรณีที่คนไข้ไม่มีเงินให้ ลักษณะการแพทย์ และ นายแพทย์ของไทยมีความเป็นมาเช่นนี้นับเป็นศตวรรษ จนกระทั่ง การ แพทย์แผนตะวันตกได้แพร่เข้ามาในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๓๗๑ (ร.ศ. ๘๗) คือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคณะ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ได้เป็นผู้ริเริ่มนำวิชาแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ใน ประเทศไทยในขณะที่การอนามัยของชาติยังอยู่ในระดับต่ำหลัง แพทย์มิชชันนารี ทำการรักษาโรคเฝ้าไข้ในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญควมมีความมุ่งหมายจะให้ การเผยแพร่ศาสนาของตนได้รับความเชื่อถือยิ่งขึ้น มิชชันนารีที่เป็นแพทย์ปริณูญา ที่เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ - ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๘๒๘ - ๑๙๒๐) มีจำนวนถึง ๖๖ คน การบำเพ็ญกรณียกิจอย่างอุทิศสหายพยายามของพวก มิชชันนารีเหล่านี้ยังเกิดประโยชน์ต่อกิจการแพทย์และกิจการสาธารณสุขของ ประเทศไทยเป็นอันมาก เพราะเป็นผู้วางรากฐานวิธีป้องกันโรค การบำบัดโรค และการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์แบบตะวันตก ตลอดจนมีส่วนช่วยรัฐบาลก่อตั้ง โรงพยาบาลศิริราชอันเป็นโรงพยาบาลหลวงแห่งแรกในประเทศไทย

McFarland, Historical Sketch of Protestant Mission in Siam 1828 - 1928....., หน้า ๓๒๘.

การนำวิชาแพทย์แบบตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทย

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์คณะแรกที่เข้ามาในกรุงเทพฯ คือ นายแพทย์กุกส์ลาฟ ชาวเยอรมัน และศาสตราจารย์จาคอบ ทอมลิน ชาวอังกฤษทั้งสองคนนี้รู้จักกันในหมู่คนไทยว่า "หมอกิกส์ลับ" และ "หมอตอมลิน" ทั้งสองได้เริ่มแจกยารักษาไขให้แก่ประชาชนทั้งไทยและจีน ต่อมานายแพทย์เควิด อาบีล (David Abeel) ชาวอเมริกันได้นำยาτικตัวเข้ามาเป็นจำนวนมาก สำหรับรักษาและแจกยารักษาโรคต่าง ๆ ควบคู่กันยารักษาโรคแบบฝรั่งจึงเริ่มเป็นที่นิยมรู้จักในหมู่วาชนไทยกันบ้างแล้วแต่บัดนั้น

ผู้นำวิชาแพทย์แบบตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทยคนสำคัญที่สุดได้แก่นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) "หมอบรัดเลย์" ได้ใช้ชีวิตทำงานริเริ่มในคานตาง ๆ ในประเทศไทยเป็นเวลานานถึง ๓๘ ปีเต็มโดยได้เคยไปเยี่ยมสหรัฐอเมริกาเพียงครั้งเดียวคือในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ และเดินทางกลับประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๓๘๓ พรอมควย นายแพทย์ เลน (L.B. Lane) เขามาช่วยอีกผู้หนึ่งบทบาทของหมอบรัดเลย์เป็นคุณประโยชน์ต่อประชาชนชาวไทยและชาติไทยหลายประการ เมื่อแรกเขามาถึงกรุงเทพฯ ครั้งแรก ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๐ "หมอบรัดเลย์" ได้ใช้ชีวิตอย่างสามัญชนคนไทยทั่ว ๆ ไปในบ้านเล็ก ๆ ใกล้วัดเกาะซึ่งเป็นที่สกปรกชื้นแฉะอยู่เสมอในย่านชุมชนชน (ตลาดสำเพ็ง) ทองถิ่นแห่งนี้เป็นบ่อเกิดแห่งโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ หมอบรัดเลย์ได้เปิดร้านขายยาใตถุนบ้านพักและทำการรักษาคนไข้นับเป็นจำนวนร้อย คนไข้เหล่านี้ส่วนมากเป็นชาวจีนเพราะคนไทยโดยทั่ว ๆ ไปยังไม่ไว้วางใจกับการรักษาแบบฝรั่ง หมอบรัดเลย์ต้องใช้ความพยายามแสดงให้เห็นว่าการรักษาพยาบาลคนเจ็บ ตลอดจนยารักษาโรคตามวิธีดั้งเดิมนั้นบางครั้งก็ไม่สามารถช่วยชีวิตคนเจ็บได้เลย การทำงานของเขาในตอนแรกได้รับความสนใจอย่างมาก และหมอบรัดเลย์ก็ยังไม่มีโอกาสแสดงความรู้ความสามารถเลยแม้ว่าในครั้งหนึ่ง พระยาศรีพิพัฒน์ (สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ)

ให้มาเชิญตัวตัวหมอบรัดเลย์ในนามของพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ไปลองรักษา พวกทหาร และพวกเชลย ซึ่งป่วยเป็นไขทรพิษและอิหฺวตกโรค ล้วนแต่มีอาการ เพียบหนักทั้งนั้น สถานที่อยู่ที่สกปรก อาหารการกินไม่สะอาดหมดความสามารถ ที่หมอบรัดเลย์จะเยียวยาได้ จากการสังเกต หมอบรัดเลย์พบว่า การป้องกันโรค ติดต่อกัน การอนามัย ของประชาชนยังมีสภาพล้าหลังอยู่อีกมาก ในขั้นแรก หมอบรัดเลย์เพียงแต่ใคอธิบายวิธีป้องกันโรคให้เจ้าพระยาพลเทพ ชุมนางไทย คนแรกที่มาขอร้องให้ไปรักษาคนเจ็บไข้ทั้งเท่านั้น จึงเป็นอันว่า หมอบรัดเลย์ยัง ไม่มีโอกาสเผยแพร่วิธีการรักษาพยาบาลตามแบบที่ใคร่จะเรียนมาให้เป็นที่ประจักษ์ ต่อคนไทยชั้นสูง กอรปกับในระยะนั้นหมอบรัดเลย์ยังพูดไทยไม่ใคร่ได้ขณะที่ทำการ รักษาอยู่ ผู้ป่วยต้องให้ครูสอนภาษาไทยมานั่งเป็นลามาอยู่ควย ต่อมาไม่นานหมอบรัดเลย์เริ่มมีชื่อเสียง จนได้รับความไว้วางใจจากบรรดาชุมนางและเจ้านายไทย ชั้นสูงพอสมควร พิจารณาจากบันทึกของหมอบรัดเลย์บางตอนที่ได้อ่านกันไว้ในระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๓๗๘ - ๒๓๘๓ ดังนี้

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ มีคนป่วยมาหาพวกมิชชันนารีเป็นอันมาก ถึงกับที่อยู่แน่นไปหมด ตั้งแต่เช้าจนเย็น พวกคนป่วยที่มาเหล่านี้ล้วนแต่เป็นคน ที่มีโรคอย่างอาการมากทั้งนั้น จึงมาขอรับการรักษา

วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘ ตอนเช้าวันนี้มีคนป่วยมาหาหมอบรัดเลย์ กว่า ๑๐๐ คน เพื่อขอคำแนะนำและขอยาสำหรับรักษาโรค

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ วันนี้เจ้าพระยาภักย์โณฤทธิให้คนมาแจ้งว่า ท่านได้หายจากโรคที่เป็นแล้วและขอบใจหมอบรัดเลย์มาก ถาต่อไปภายหน้าทีการ แจงป่วยเกิดขึ้นแก่ท่านแล้วจะต้องขอใช้หมอบรัดเลย์เสมอ

วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘ เจ้าฟ้าน้อย (คือพระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรค์) ใหมหาคเด็ก
รับมาตามหมอบรัดเลย์ไปคุมหมอมและซิกาของพระองค์ (เพิ่งประสูติได้ ๓ วัน)
แต่หมอบรัดเลย์ไปถึงไม่ทันจะช่วยเหลือรักษาอย่างใด ใดเสียแล้ว เพราะสิ้นชีพ
เสียก่อนหน้าที่หมอบรัดเลย์จะไปถึง เจ้าฟ้าน้อยทรงพระโศกมากในการที่หมอม
เจ้าอันเป็นซิกาหัวปีของพระองค์ไคสิ้นชีพไปนั้น ดูเหมือนว่าเจ้าฟ้าน้อยทรง
พระคำริจะเลิกใช้หมอไทยซึ่งไคถวายพระโอสถรักษาพยาบาลหมอมของพระองค์อยู่
และจะมอบภาระให้หมอบรัดเลย์ถวายพระโอสถแทนผู้ไคย แต่ต้องเสียพระทัยควย
ไม่สมควยพระราชำริ เพราะพระราชมารดาและเหล่าพระภคินีกับหมอลวงและ
ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายไม่เห็นชอบควยพระคำรินั้น

วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘ เจ้าฟ้าน้อยทรงส่งเรือมารับหมอบรัดเลย์
และภรรยาให้ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินี พระชนนีของพระองค์ (สมเด็จพระศรี
สุริเยนทราบรมราชินี) เมื่อเสด็จการทำความเคารพแล้ว หมอบรัดเลย์ก็รับลง
มือตรวจพระโรคทันที ดูเหมือนสมเด็จพระราชินีจะทรงแปลกพระทัยมากที่หมอม
บริดเลย์ซึ่งไคไร ๆ ก็กล่าวยกย่องสรรเสริญว่าเป็นหมอมที่มีความรู้ดี แต่หาสมจริงตาม
คำที่เล่าลือกันไม่ รู้อาการพระโรคของพระองค์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น หมอบรัดเลย์
ต้องทูลสารภาพว่า เขาไม่มีความรู้อย่างที่เข้าใจกันจนชินในเมืองไทยว่าพอเห็นคนไค
ก็ทราบไคทันทีที่ไคยว่าจะเป็นหรือตายเช่นนั้น หมอบรัดเลย์ทูลตอบไปว่า หมอม
อเมริกันที่มีชื่อเสียงไม่คุยอวดไคเหมือนหมอมไทยเลย

วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๘ เวลาเช้าหมอบรัดเลย์ไครับสั่งจากเจ้าฟ้า
น้อยขอเชิญให้หมอบรัดเลย์ไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ (คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวช
ประทับ ณ วัดราชาธิวาส) หมอบรัดเลย์เห็นว่าอาการประชวรของพระองค์ไม่ไค
โรคเล็กน้อย (อัมพาต) ไคจับตั้งแต่พระบาทแล้วลามสูงขึ้นไคโดยลำดับจนถึงพระพักตร์

หมอบรัดเลย์ถวายคำชี้แจงว่า ตามที่หมอบไทยว่าเป็นโรคเกิดแต่ลมแล้วรักษาโดยใช้ยาชนิดรอนพอกนั้นไม่ถูกเสียแล้ว เจ้าฟ้าใหญ่ทรงเห็นจริงตกลงให้เลิกหมอบไทยแล้วทรงมอบภาระให้เรื่องการรักษาพระโรคให้แกหมอบรัดเลย์ต่อไป

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ บรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารีมีทั้งต่างจังหวัดและพระนคร โดยมากมาจากอยุธยา สามโคก ปากลัด และปากน้ำ ชื่อเสียงของหมอบรัดเลย์เลื่องลือไปทั้งในที่ไกลและที่ใกล้ มีคนนับหน้าถือตากันมากว่าเป็นหมอที่มีความรู้

วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ เจ้าฟ้าใหญ่มีลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งมาถึงหมอบรัดเลย์ว่า บัดนี้พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชโองการจะให้หมอล่วงมาประจำรักษาพระองค์และไครทรงสัญญาว่าหมอล่วงรับจะรักษาให้หายไคภายใน ๓ วันเท่านั้น ครั้นเจ้าฟ้าใหญ่จะทรงปฏิเสธหมอล่วงเสียก็เกรงว่าจะเป็นการขัดพระราชโองการ หมอบรัดเลย์ทูลตอบไปว่า มีความยินดีที่จะให้หมอล่วงไคถวายพระโอสถตามพระราชโองการ และให้อยู่ในความรับผิดชอบของหมอล่วงนั้นที่เดียว และไม่ยอมรับถวายพระโอสถพระองค์อีกต่อไปด้วยเกรงว่าจะเกิดมีการแก่งกันขึ้นในระหว่างหมอซึ่งอาจจะเป็นอันตรายแก่คนไข้ได้

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ เจ้าพระยาพระคลังสั่งให้หมอบรัดเลย์นำเครื่องมือที่ใช้ในการผ่าตัดทั้งหมดไปแสดงที่บ้านของท่าน มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเจ้าเมืองซึ่งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ มากด้วยกัน

วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๐ วันนี้เป็นวันครบสองปีบริบูรณ์ตั้งแต่พวกมิชชันนารีตั้งโอสถศาลาทำการบำบัดโรค คิดจำนวนคนไข้ทั้งหมดตามที่ปรากฏในบัญชีเป็น ๕,๐๒๕ คน

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย" (กรมศิลปากร : ๒๔๕๓), หน้า ๕๒ - ๖๘.

การนำวิธีปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษเป็นครั้งแรก (First Vaccination) ในประเทศไทย

ทางยุโรปการป้องกันไข้ทรพิษก่อนที่จะใช้วิธีปลูกฝี (Vaccination) ซึ่ง นายแพทย์ เอคเวค เจนเนอร์ (พ.ศ. ๒๒๙๒ - ๒๓๖๖) เป็นผู้ค้นพบวิธีใช้วิธี ปลูกทรพิษ (Inoculation) คือนำเอาหนองจากผู้ป่วยควายไข้ทรพิษไปปลูกลงใน ผิวหนังของผู้อื่น วิธีนี้เป็นวิธีเก่าแก่ซึ่งพวกจีนเคยใช้กันมาหลายพันปีก่อนที่จะแพร่ หลายไปยังตะวันตกใน พ.ศ. ๒๒๖๑ (ค.ศ. ๑๗๑๘) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๒ ทาง ยุโรปหันมาใช้วิธีปลูกฝีซึ่งหมายถึงการใช้พันธุ์หนองฝี (Vaccine Virus) ที่ผลิตขึ้นจากหลักวิชาปลูกลงในผิวหนังของมนุษย์ วิธีนี้นำมาใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งในยุโรปและอเมริกา จนเลิกใช้วิธีเดิมเด็ดขาดเพราะปลอดภัยกว่า ใน พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นครั้งแรกที่หมอบรัดเลย์มาจับการระบาดของไข้ทรพิษในประเทศไทย หมอบรัดเลย์ทราบดีว่าการใช้วิธี "Inoculation" หรือ "ปลูกทรพิษ" นั้นจะไม่ปลอดภัยแต่เมื่อหมคหนทางที่จะป้องกันด้วยวิธีปลูกฝี (เขาพยายามทดลอง ปลูกฝีถึง ๔ ปี ใ้ใบสำเร็จเพราะหนอง หรือ Virus ซึ่งนำจากอเมริกาเป็นหนอง เกาหมคคุณภาพเพราะระยะการเดินทางจากอเมริกามาถึงประเทศไทยในสมัยนั้นกิน เวลาราวถึง ๕ เดือน) หมอบรัดเลย์จึงตองนำหนองจากผู้ป่วยควายไข้ทรพิษมาปลูก ใหญ่แก่พวกบุตรของมิชชันนารีก่อน เมื่อปรากฏว่าไม่มีผู้ใดเป็นอันตรายแล้วหมอบรัดเลย์ พร้อมควยพวกมิชชันนารีก็พยายามโฆษณาวิธีป้องกันโรคทรพิษด้วยวิธีนี้ในขณะที่ยัง ไม่มีพันธุ์หนองฝีใดส่งมาจากต่างประเทศ นอกจากนี้พวกมิชชันนารียังได้นำใบปลิว ค้างกล่าวชื่นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยฉบับหนึ่ง จน กระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นคุณค่า พระองค์จึงมีรับสั่งให้ หมอหลวงทั้งหมดประมาณ ๑๐ - ๑๒ คน ไปหัดปลูกทรพิษกับหมอบรัดเลย์ การปลูก ทรพิษจึงเป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นในวงการแพทย์ ราษฎรได้รับการปลูกทรพิษในระยะ นั้นมีจำนวนหลายพันคนมีตายบ้างแต่เป็นจำนวนน้อยประมาณ ๑ ใน ๕๐๐ เท่านั้น

จากบันทึกของหมอบริคเลย์ ลงวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ กล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานบำเหน็จแก่มอหลวงและหมอบริคเลย์ที่ไค้ปลูกทรพิษว่าพระราชทานคนละ ๔๐๐ บาทลงมา จนถึง ๒๐๐ บาท เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๙ หมอบริคเลย์ไค้เริ่มทดลองปลูกฝีเป็นครั้งแรก (First Vaccination) ใช้เวลาทดลองถึง ๔ ปี จนกระทั่งเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) ปรากฏผลสำเร็จ ในครั้งนั้นหมอบริคเลย์ไค้ใช้สะเก็ดพันธุ์หนองฝีไค้ซึ่งนำมาจากเมืองบอสตันไค้ทดลองปลูกฝีแก่มอทาสีในบ้านเจ้าพระยาพระคลัง ปรากฏว่าไค้ผล ๓ - ๔ ราย และไค้นำเอาพันธุ์หนองฝีจากผู้ปลูกขึ้นไปปลูกต่อให้แก่มออื่น (Arm to Arm Vaccination) ทำดังนี้ประมาณ ๓ เดือนก็หมดพันธุ์หนองฝี ไค้ครั้งนี้ไค้รับความสำเร็จขึ้นมาก มีผู้ปลูกขึ้นงามไค้ประมาณ ๑๐๐ คนเศษ

การเริ่มต้นเพาะพันธุ์หนองฝีขึ้นใช้ในประเทศไทย

ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ เกิดไข้ทรพิษระบาดขึ้นอีกในบริเวณใกล้เคียงกับที่พักของพวกมิชชันนารี ในครั้งนั้นหมอบริคเลย์ไม่มีพันธุ์หนองฝีที่ไค้ใช้ปลูกป้องกันให้แก่มอครอบครัวมิชชันนารี หมอบริคเลย์จึงไค้พยายามเพาะพันธุ์หนองไข้ทรพิษขึ้นไค้เองโดยไค้วิธีนี้คือหนองจากผู้ป่วยควยไข้ทรพิษเข้าไปในโศหลายตัว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานโศให้แก่มอบริคเลย์ตามจำนวนที่ไค้ต้องการ แต่การทดลองยังไม่เห็นผลนัก ปรากฏว่า พ.ศ. ๒๓๘๗ - ๒๔๑๐ การป้องกันไข้ทรพิษยังต้องอาศัยพันธุ์หนองฝีที่ส่งมาจากอเมริกาเป็นครั้งคราวติดต่อกันเรื่อยมา จากสถิติการปลูกฝีในปี พ.ศ. ๒๓๘๗ ไค้รับพันธุ์หนองฝีจากบอสตันและไค้ปลูกต่อกันไค้ ๑๐ เดือนก็หมด

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๒ "จดหมายเหตุของหมอบริคเลย์"

(เจตนาถ ๒๔๗๔), หน้า ๓๗.

ในจำนวน ๒,๐๐๐ คนที่ได้รับการปลูกฝีปลูกขึ้น ๑,๓๐๐ คน ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๐๔ ใช้วิธี "Arm to Arm Vaccination" ปลูกฝีต่อไปอีกประมาณ ๕ - ๖ ปี นอกจากหมอบรัดเลย์ที่เป็นผู้นำการปลูกฝีเข้ามาใช้เป็นครั้งแรกจนได้รับความสำเร็จแล้ว มีชนชั้นนารีอเมริกันผู้หนึ่งที่ฟังเป็นแพทย์และมีใจเป็นแพทย์ เป็นคนว่า นายแพทย์ เฮาส์ ศาสตราจารย์ แมคจิลาวัรี ฯลฯ ก็ถือ "การปลูกฝี" เป็นกิจการที่ขึ้นหน้าขึ้นตาเที่ยวรอนเรทำการปลูกฝีให้แกรราษฎร์ตามหมู่บ้านทั่วไป ทั้งในกรุงและนอกกรุง และตามหัวเมืองไกล ๆ นอกจากนี้ยังได้ฝึกหัดพนักงานพื้นเมืองปลูกฝีเป็นจำนวน ๒๐๐ กว่าคน เพื่อส่งออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามหมู่บ้านชนบท พวกมิชชันนารีก็ทำการปลูกฝีในท้องที่ต่าง ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี ตั้งแต่นั้นมา การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษต่อประชาชนชาวไทยทั่วประเทศกลายเป็นกิจการที่พวกมิชชันนารีรับผิดชอบ และทำการแทนรัฐบาลทางอ้อมอยู่หลายสิบปีก่อนที่รัฐบาลจะรับภาระและเขาจัดการและบังคับให้ประชาชนทุกคนปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษเป็นทางการ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้นไป อย่างไรก็ตามในการปลูกฝีครั้งแรกรัฐบาลยังต้องอาศัยพันธุ์หนองฝีที่พวกมิชชันนารีผลิตขึ้นอยู่เสมอมา กล่าวคือใน พ.ศ. ๒๔๔๗ นายแพทย์ แมคเคน (James W. McKean) ได้สร้างห้องทดลองเพื่อผลิตพันธุ์หนองฝีขึ้นในระยะ ๑๐ ปีที่เชียงใหม่ ปรากฏผลสำเร็จและได้ใช้พันธุ์หนองฝีที่ผลิตจากห้องทดลองนี้ไปใช้ทั่วไปในภาคเหนือ เป็นการแบ่งภาระของรัฐบาลอีกโสดหนึ่ง ทั้งนี้ในสมัยแรก ๆ รัฐบาลต้องสั่งพันธุ์หนองฝีจากยุโรปเข้ามาเมืองไทย และต้องเสียเวลาประมาณ ๒ - ๓ เดือน หนองฝีที่ไคมาก็เสื่อมคุณภาพ เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสตั้งสถานผลิตพันธุ์หนองฝีขึ้นที่ไซงอน จึงสั่งหนองฝีจากไซงอนมาใช้

นายแพทย์ มนัสวี อุณหันท์ ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย
(กองคริสเตียนการศึกษา), หน้า ๒๑.

ราคาและค่าส่งพันธุ์หนองผีก็ลดลงไ้มาก ระยะทางที่ส่งมาก็เพียง ๓ วัน หนองผี
ยังไม่ทันเสื่อมคุณภาพทำให้การปลูกผีสะควกขึ้นบ้าง แต่ก็ยังไม่สะควกที่เกี่ยวจน
กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ส่งนายแพทย์ แอน อะคัมสัน (พระบำบักสรรพโรค) มิชชันนารี
คณะบัพติสต์ และนายแพทย์ อัทย์ หะลีตะเวช ออกไปศึกษาวิชาฉีควักขึ้นป้องกัน
โรคระบาดสัตว์พาหนะที่ประเทศฟิลิปปินส์และให้ทำงานในคานการทำให้พันธุ์หนองผีมา
ควย เมื่อกลับมาแล้วโคทคลองทำให้พันธุ์หนองผีขึ้น ในบริเวณรานขายยาของนายแพทย์
อะคัมสัน ที่สี่กั๊กพระยาศรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่พันธุ์หนองผีที่ผลิตขึ้นในประเทศไทย
ไม่สู้ดีเหมือนของต่างประเทศ กระทรวงธรรมการจึงไคคิคค่อจ้างแพทย์อเมริกัน
จากประเทศฟิลิปปินส์ และตั้งกองทำให้พันธุ์หนองผีและซีรัมของรัฐบาลขึ้นที่นครปฐม
ถึงกระนั้นก็ยังไมไคให้พันธุ์หนองผีที่คี่เหมือนสั่งจากไซงอน จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๕๑
กองทำให้พันธุ์หนองผีโอนมาสังกัด กระทรวงมหาดไทยมีหลวงนรพิทักษ์ (รัตน
ทรัพย์านนท) แพทย์ประกาศนียบัตรผู้สนใจในเรื่องนี้ไปเป็นแม่กอง ซึ่งเปลี่ยนวิธีใหม่
คือให้ปลูกพันธุ์หนองผีให้แก่กระบือแทนโค จึงไคหนองผีที่มีคุณภาพให้การไคคี่เมื่อ
เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ การผลิตพันธุ์หนองผีไคย้ายไปรวมอยู่ในสถาน
เสาวภาซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ อย่างไรก็คี่ ในระหว่างที่รัฐบาลไทยกำลัง
ดำเนินกิจการผลิตพันธุ์หนองผีขึ้นในระยะเริ่มต้นนี้ มิชชันนารีไคมีส่วนร่วมมื่อกับ
รัฐบาลเป็นอันมาก ปราบกฏวาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๔๖๐ รัฐบาลยังคอง
อาศัยพันธุ์หนองผีที่พวกมิชชันนารีผลิตขึ้นให้เสมอ การที่มิชชันนารีไคผลิตพันธุ์
หนองผีขึ้นที่เขียงใหม่ให้ประโยชน์คองวงการแพทย์อเนกประการ กล่าวคือ

นายแพทย์สังกัด เปล่งวานิช คำบรรยายเรื่องกิจการสาธารณสุขที่
สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงริเริ่ม หรือปรับปรุงให้ก้าวหน้า บรรยาย
เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕....., หน้า ๑๕๖.

พันธุ์หนองผีที่ส่งจากกรุงเทพฯไปยังจังหวัดไกล ๆ ย่อมจะเสื่อมคุณภาพเสียก่อนไป
ถึง ที่เชียงใหม่พวกมิชชันนารีก็พิจารณาเห็นว่าสมควรนิยมปลูกผีเป็นเงินปีละ ๑ รูปี (๘๐
สตางค์) ถ้าไม่ขึ้นก็ไปรับปลูกใหม่จนขึ้น เรียกกันว่า "การลับสุก" กิจกรรมของ
มิชชันนารีที่เชียงใหม่มีผลทำให้การระบาดของไซทรพิษในจังหวัดนี้สงบไปหลายปี^๑

การนำวิธีผ่าตัดแผนปัจจุบันเข้าสู่ประเทศไทย

การศัลยกรรมไม่ปรากฏในการแพทย์แผนโบราณของไทยมาก่อน จนกระทั่ง
เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๕ หมอบรัดเลย์มีโอกาสนำวิธีศัลยกรรมเขามา
ใช้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก กล่าวคือหมอบรัดเลย์ได้ทำการผ่าตัดแขนพระสงฆ์
ที่ถูกสะเก็ดกระบอกไฟพะเนียงระเบิดในงานฉลองวัดประยูรวงศ์ของเจ้าพระยาพระคลัง
สำเร็จ การผ่าตัดของหมอบรัดเลย์คราวนั้นเป็นที่เลื่องลือมาก เพราะเป็นการ
ผ่าตัดแผนปัจจุบันครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาก็ได้ทำการตัดต่อพระยาพลเทพ
เป็นผลสำเร็จ บันทึกของหมอบรัดเลย์ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ แสดง
ว่าการผ่าตัดเป็นของใหม่ และไม่เคยปรากฏว่ามีใครรู้จักมาก่อน "วันนี้เป็นวัน
มีเหตุสำคัญของหมอบรัดเลย์ คือเป็นวันที่เจ้าพระยาพระคลังสั่งให้หมอบรัดเลย์
นำเครื่องมือที่ใช้ในการผ่าตัดทั้งหมดไปแสดงที่บ้านของท่าน หมอบรัดเลย์ยอมทำตาม
ความประสงค์ มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเจ้าเมืองซึ่งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ มาดูกันมาก^๒

นายแพทย์มนัสวี อุณหันท์ ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย

....., หน้า ๒๕.

^๒ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกัน
เข้ามาประเทศไทย" (กรมศิลปากร: ๒๔๕๓), หน้า ๕๒.

อนึ่งในการผ่าตัดครั้งแรกนั้น หมอบรัดเลย์ยังไม่รู้จักการใช้ยาสลบทาง
ศัลยกรรม (Ether Anesthesia) จนกระทั่งนายแพทย์ เฮาส์ มิซซันนาร์คณะเพรส
ไบที่เรียนผู้ซึ่ง เขามาทำเนิกรกิจการตจจากหมอบรัดเลย์ขณะที่หมอบรัดเลย์เดินทางไปเยี่ยมบ้าน ณ สหรัฐอเมริกา พ.ศ. ๒๓๕๐ ให้นำเครื่องมือผ่าตัด และได้ใช้วิธี
ทางศัลยกรรมที่ทันสมัยที่สุดในเมืองไทยเป็นคนแรก กล่าวคือนายแพทย์เฮาส์ได้นำ
ยาสลบมาใช้ในการผ่าตัดคนเจ็บเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ นับเป็นครั้งแรกที่ใช้ยาสลบทำ
การผ่าตัดในเมืองไทย และเป็นครั้งแรกในดินแดนส่วนนี้ของโลก จากบันทึกของ
นายแพทย์เฮาส์ แสดงให้เห็นชัดว่า เป็นนายแพทย์ที่ทำตนให้ทันสมัยกับความเจริญ
ก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ โดยที่อ่านหนังสือนิตยสารเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์อยู่เสมอ
และเมื่อเห็นแนวความคิดใหม่ ๆ ก็นำเอามาปฏิบัติทันทีที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศไทย
อย่างยิ่ง ดังบันทึกเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๐ ว่า

"ในตอนเย็นอ่านข้อความเกี่ยวกับสูตรอีเธอร์ ซึ่งเป็นวิธีช่วยทำให้การ
ผ่าตัดไม่เจ็บปวดแก่คนไข้ นับว่าเป็นการค้นพบที่วิเศษจริง ๆ เป็นคุณประโยชน์
แก่มนุษย์อย่างเหลือล้น และผู้ค้นพบเป็นชาวอเมริกัน"

นายแพทย์เฮาส์ได้ทดลองเอาวิธีใหม่นี้มาปฏิบัติต่อคนไข้ในทางศัลยกรรม
ทันที ตามบันทึกมีใจความว่า คนไขรายนี้เป็นหญิงชราอายุ ๘๔ ปี สะเก็ดไม้ไผ่
ยาวแปดนิ้วได้ทำเขาไปในเนื้อของเขาดังอยู่แนบถึงไม่ออก อยากรจะไคเครื่องมือ
สำหรับสูตรอีเธอร์สักอัน จึงไคทำขึ้นใช้เองชั่วคราว^๒

^๑ George Hays Feltus, Samuel Reynolds House of Siam (Fleming H. Revell Co. 1924), หน้า ๒๗. "In evening read account of inhaling ether as a means of enabling one to perform surgical operations without pain to the patient. A wonderful discovery truly inestimable in its benefit to the suffering of our race and the author of it was an American."

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗.

การนำวิธีทางสาธารณสุขป้องกันโรคระบาด

โรคระบาดที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ เสมอในสมัยที่การแพทย์ การสาธารณสุขของประเทศยังล้าหลังอยู่นั้น นอกจากโรคฝีดาษกั๊งแล้ว ยังมีอหิวาตกโรค ซึ่งระบาดอยู่เสมอเป็นพัก ๆ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีอหิวาตกโรคระบาดใหญ่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตรงกับการระบาดทั่วโลกครั้งที่ ๑ ที่เริ่มขึ้นที่อินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ อหิวาตกโรคครั้งนี้ระบาดไปทั่วเอเชียแต่ยังไม่ถึงยุโรป เฉพาะในกรุงเทพฯ และอำเภอขึ้นนอกมีประชาชนตายราวสามหมื่นเศษ "ชาวเมืองสมุทรปราการตายลงเป็นอันมาก ราษฎรพากันอพยพหนีความโศกขึ้นมากกรุงเทพฯ บาง แยกย้ายไปตามหัวเมืองอื่น ๆ บาง คนในกรุงเทพฯ ก็เป็นโรคป่วงหาใหญ่ขึ้นตั้งแต่ ๗ วัน เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ วันเพ็ญ คนตายทั้งชายหญิงเอาไปทิ้งไว้ป่าช้าและศาลาศพในวัดสระเกษ วัดบางลำพู (วัดสังเวชวิศยาราม) วัดบพิตรพิมุข วัดปทุมคงคา และวัดอื่น ๆ ต่างกันเหมือนกองฟืน ที่เผาเสียก็มากกว่ามาก ถึงมีศพลอยในแม่น้ำลำคลอง เคลื่อนกลาดไปทุกแห่ง จนพระสงฆ์หนีออกจากวัด คฤหัสถ์หนีออกจากบ้าน หนทางไม่มีคนเดิน ตลาดก็ไม่ได้ซื้อขาย ต่างคนต่างกินปลาแห้งกับเกลือเท่านั้น น้ำในแม่น้ำก็กินไม่ได้ ควายน่าเกียรณไปควยทรากศพ"

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ (ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์) (ร.พ.คุรุสภา : ๒๕๐๔), หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖.

การป้องกันรักษาในครั้งนั้น มีบันทึกในพงศาวดารว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ และพิธีทางศาสนา เป็นพิธีบำรุงขวัญเรียกว่า พระราชพิธีอาถรรพ์วิญญูตร พวกชาววังทองเขาพิธีสวดมนต์ทุกวัน เนื่องจากยังไม่มี การสาธารณสุขในประเทศ อหิวาตกโรคได้ระบาดขึ้นอีกหลายครั้ง ติดต่อกันในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๘ - ๒๓๔๑ จนกระทั่งระบาดครั้งใหญ่ที่สุดในปี พ.ศ. ๒๓๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) ตรงกับปีระกา จุลศักราช ๑๒๐๐ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาพิพากรวงศ์เลาโวว่า ไซนั้นเป็นมาแต่ประเทศฝ่ายทะเล คงหมายถึงเริ่มระบาดในเมืองชายทะเลก่อน คือ ปีนัง ไทรบุรี แล้วขึ้นมาปัตตานีสงขลา พัทลุง ไซยา และชามมาสมุทรปราการ ในจดหมายเหตุของนายแพทย์เฮาส์ว่าโรคเริ่มเป็นขึ้นกับคนงานพิมพ์หนังสือพิมพ์ของพวกบัตติสตก่อน จากนั้นโรคก็ได้ระบาดลุกลามและนับว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กว่าโรคจะสงบกินเวลาถึง ๗ เดือน

อหิวาตกโรคระบาดครั้งนี้พวกมิชชันนารีได้นำวิธีป้องกันรักษาแบบตะวันตกมาใช้อย่างแล้ว ตามความในพระราชพงศาวดารและจากบันทึกของพวกมิชชันนารีได้ให้สถิติไว้ดังนี้ มีคนตายทั้งในกรุงเทพฯ และที่ใกล้เคียงไม่น้อยกว่า ๔๐,๐๐๐ คน เฉพาะกรุงเทพฯ มีคนตายถึงวันละ ๑,๕๐๐ คน ถึง ๒,๐๐๐ คน

Malcolm Smith, A Physician at the Court of Siam. (London: 1947),
หน้า ๑๘.

ในครั้งนั้นพวกมิชชันนารีมีบทบาทสำคัญในด้านการป้องกันและรักษาโรคให้แก่ประชาชนอย่างเข้มแข็ง และโคชวยชีวิตผู้ป่วยไว้มาก นายแพทย์เฮาส์โคคนพบวิธีบำบัดผู้ป่วยอหิวาตกโรคนี้และได้เขียนรายงานพิมพ์เผยแพร่ในอเมริกาฉบับหนึ่ง (พ.ศ. ๒๔๐๘) สรุปว่าควรใช้หัวแอลกอฮอล์ และการบรรณสมน้ำให้คนไข้ดื่มบ่อย ๆ นั้นได้ผลดีมาก และคนไข้ที่ได้รับการรักษาด้วยวิธีนี้ไม่มีตายเลย เมื่อคราวอหิวาตกโรคระบาดครั้งนั้น พวกมิชชันนารีต้องทำงานหนักเพื่อรักษาพยาบาลผู้ป่วยแทบไม่มีเวลาพักผ่อนพร้อมกับเผยแพร่วิธีป้องกันควยการแนะนำควยวาจา หรือการเขียนบทความตีพิมพ์ออกสู่ประชาชนอยู่เสมอ รัฐบาลไทยก็ยังมิได้มีวิธีป้องกันการระบาดโรค อหิวาตกโรคจึงเป็นโรคระบาดในประเทศไทยติดต่อกันเรื่อยมาอีกหลายครั้ง เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๐๓ ตรงกับปีวอก โทศกจุลศักราช ๑๒๒๒ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๑๖ ตรงกับปีระกา จุลศักราช ๑๒๓๕ และในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ตรงกับปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๘๓ ในครั้งนั้นรัฐบาลไทยจัดการสร้างสถานพยาบาลชั่วคราวเพื่อจัดการรักษาคนเจ็บอหิวาตกโรคโดยเฉพาะ เรียก "โรงรักษาคคนเจ็บอหิวาตกโรค" ก่อนหน้าที่การสาธารณสุขของรัฐบาลจะตั้งขึ้นนั้น พวกมิชชันนารีอเมริกันโคบ่าได้ช่วยเหลือนุเคราะห์ประชาชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ และมีส่วนช่วยเหลือในการเปลี่ยนจิตใจราษฎรให้เลิกเชื่อถือลัทธิผิด ๆ เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ และคอย ๆ ยอมรับทัศนคติเกี่ยวกับการสาธารณสุขแผนใหม่แทรกซึมเข้าไปทีละน้อย จึงอาจนับได้ว่าแพทย์มิชชันนารีเป็นผู้กอรากฐานไว้ให้แก่งานสาธารณสุขของประเทศไทย ก่อนที่คำ "สาธารณสุข" จะนำมาใช้ในประเทศไทย ขณะนี้เห็นได้จากตัวอย่างที่หมอบรัดเลย์ได้พยายามให้แก่งานสาธารณสุขลงในหนังสือพิมพ์บางกอกริคอร์ดเจอร์ประจำวันที ๑๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๖ (พ.ศ. ๒๔๐๘) ในที่ ๑๒ ว่า

"เราปรารถนาให้ท่านเสนาบดีในกรุงเทพฯ จัดแจงตั๋วไปในบ้านในเมือง
ว่าที่ไหนเกิดโรคโศโครมากควรทำอย่างไร จะล้างโศโครออกให้ไ้ทุกวัน ๆ บัดนี้
ข้าพเจ้าปรารถนาจะชักชวนให้คอเวอรเมนตมีหมายประกาศถึงทุกบ้านทุกเรือนให้
เจ้าบ้านทั้งปวงชำระในบ้านในที่นอนใต้ถุนทุกแห่งให้ดี ให้รักษาไว้อย่าให้บังเกิด
โรคโศโครอีกได้ ถ้าแมนไม่ฟังให้ปรับโทษตามที่สมควร สิ้นโทษนี้ให้เข้าในทอง
พระคลัง นี่แลเป็นการที่คอเวอรเมนตกรุงเทพฯ ควรจะเอาเป็นธุระโดยเร็ว
จะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่กรุงเทพฯ มาก ที่ประเทศยุโรปและอเมริกา มีกฎหมาย
ให้คนทั้งปวงทำเขาเรือนบ้านให้สะอาด ถ้าไม่ฟังก็เป็นโทษจำคุกกตหมาย กตหมาย
เช่นนั้นก็ควร เพราะวากรุงใหญ่มีคนประชุมมาก อยู่แน่นกันจำเป็นเกิดโรคโศโคร ถ้า
ไม่ได้ไขออกแล้วเป็นไข้ก็"

กิจกรรมของแพทย์มิชชันนารีทุกคนเท่ากับได้อ่านวยบริหารสาธารณสุข
ที่ทันสมัยและให้ผลดีที่สุดแก่ชาวไทยเท่าที่จะสามารถกระทำได้ในสมัยนั้น จริงอยู่
แม่มาตรฐานการแพทย์ของมิชชันนารีในสมัยนั้น ๆ จะห่างไกลกับมาตรฐานการ
แพทย์ยุคปัจจุบันอยู่มาก ควบเป็นเวลาที่วิทยาศาสตร์การแพทย์ของโลกยังไม่
เจริญก็ตาม แต่แพทย์มิชชันนารีที่เข้ามาเมืองไทยก็ได้ใช้ความรู้ที่ทันสมัยที่สุดใน
เวลานั้นให้แก่ชาวไทย เริ่มตนควบกายหลังที่เจนเนอร์คนพบวิธีปลูกฝีได้ ๕๐ ปี
เท่านั้น หมอบริดเลย์ก็ได้นำวิธีการปลูกฝีมาใช้ในประเทศไทย หมอเฮาส์ใช้
อีเทอร์สำหรับการผ่าตัดหลังจากได้มีการใช้อีเทอร์ในศัลยกรรมเป็นครั้งแรกในโลก
เพียง ๒ ปี หมอบริดเลย์นำควินินซัลเฟตเข้ามาใช้ภายหลังที่ได้มีการสกัดควินินเป็น
ครั้งแรกในโลกเพียง ๑๕ ปี ศาสตราจารย์แมคจิตวารี่ เริ่มงานควบคุมไข้มาเดเรีย

คัดจาก พ.ส.พ. บางกอกเรคอร์ดเดอร์ ประจำวันที่ ๑๑ สิงหาคม
ค.ศ. ๑๘๖๖ ใบที่ ๑๒.

เกือบ ๓๐ ปี นายแพทย์แมคเคนตั้งสถานผลิตพันธุ์หนองฝีขึ้นที่เชียงใหม่ในขณะที่สถานผลิตพันธุ์หนองฝีในภาคเอเชียเพียง ๒ - ๓ แห่ง นายแพทย์แมคคาเนียลเริ่มใช้น้ำมันกระเบาชนิดบำบัดผู้ป่วยโรคเรื้อนภายหลังที่มีการผลิตน้ำมันกระเบาชนิดคิดเป็นครั้งแรกในโลกเพียง ๕ ปี นับว่าบริวารสาธารณสุขในเมืองไทยของพวกมิชชันนารีทันสมัยมีประสิทธิภาพและคุณภาพสูง

การสาธารณสุขที่แท้จริงดำเนินการโดยรัฐบาลปรากฏเห็นชัดขึ้นภายหลังที่เกิดอหิวาตกโรคระบาดอีกถึง ๒ ครั้ง คือ พ.ศ. ๒๔๕๕ ตรงกับปีระกา จุลศักราช ๑๒๔๗ ครั้งหนึ่งและ พ.ศ. ๒๔๔๖ อีกครั้งหนึ่ง จนมีประกาศจัดการป้องกันทางสาธารณสุขในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ว่าคนเจ็บรายใดป่วยมีอาการท้องร่วงหรือมีอาการคล้ายอหิวาตกโรค ต้องแจ้งความให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ทราบโดยด่วน ถ้าปรากฏมีคนตายด้วยโรคนี้ก่อนแจ้งจะมีความผิดตามประมวลกฎหมายลักษณะอาญามาตรา ๓๓๔ ขอ ๒ คือมีโทษให้จำคุก ๑๐ วัน หรือปรับไม่เกิน ๕๐ บาท ประกาศฉบับนี้นับเป็นประกาศทางสาธารณสุขของรัฐบาลที่ปรากฏเป็นครั้งแรก

นายแพทย์มันส์วิ คุณหนันท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย.....,
หน้า ๕๐ - ๕๑.

^๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๖ พ.ศ. ๒๔๖๒ (กระทรวงศึกษาธิการ) หน้า ๑๘๖.

การเริ่มการแพทย์ - การสาธารณสุขแบบตะวันตก

ก่อนที่จะตั้งโรงพยาบาลศิริราชและโรงเรียนแพทย์แผนปัจจุบันในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กล่าวได้ว่ากิจกรรมของมิชชันนารีอเมริกันโคเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การศึกษาวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งนับว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ทั้งนี้เป็นการเคลื่อนไหวไปสู่ความก้าวหน้าทีละเล็กละน้อยติดต่อกันเรื่อยมา เริ่มแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คนไทยสนใจในวิชาสมัยใหม่ ต่าง ๆ ก็ได้มีโอกาสเล่าเรียนกับพวกมิชชันนารี ในคานาวิชาแพทย์หมดดวงทั้งหมดในราชสำนักโคเล่าเรียนการปลูกฝีซึ่งเป็นของใหม่สุดที่พึงจะแพร่เข้ามาในครั้งนั้น นายแพทย์เฮาส์ก็เป็นมิชชันนารีอีกคนหนึ่งที่มีส่วนให้ประชาชนและเจ้านายขุนนางบางกลุ่มหันมาสนใจวิชาวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ อันเป็นรากฐานของการบำบัดและป้องกันโรคตามแผนปัจจุบัน เป็นต้นว่า การสอนวิชาสรีรวิทยา นายแพทย์เฮาส์ได้ใช้โครงกระดูกมนุษย์ประกอบการสอน นอกจากนี้ก็มีวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ โคแก่วิชาฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา พร้อมกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ซึ่งนับเป็นสิ่งอัศจรรย์ในสมัยนั้น นายแพทย์เฮาส์ได้รับการยกย่องนับถือมาก นายจอร์จ ฮอสส์ เฟลตัส (George Haws Feltus) โคให้ทัศนะในหนังสือของเขาว่า ผลอันมิไค่นักนของการแสดงปาฐกถาทางวิทยาศาสตร์ของนายแพทย์เฮาส์ก็คือ เกิดความสนใจซึ่งกันและกันระหว่างนายแพทย์เฮาส์และขุนนางกลุ่มก้าวหน้า อันเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลครอบงำรัฐบาลใหม่ของไทยต่อไป บุคคลผู้มีนามต่อไปนี้มีอยู่ในบันทึกประจำวันของนายแพทย์เฮาส์ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้สนใจในวิทยาศาสตร์ตั้งตนแต่ พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เสนาบดีมหาดไทย

เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวเริ่มต้นใน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) ได้แก่ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ
เจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ นอกจากนี้มีเจ้านายและขุนนางอีกหลายท่าน

บันทึกประจำวันของนายแพทย์เฮาส์ไคยืนยันในข้ออ้างที่ว่า การที่
มิชชันนารีไคเกี่ยวข้องกับพวกขุนนางหัวก้าวหน้าเหล่านี้มีผลช่วยให้คนไทยไคเปลี่ยน
แนวความคิด ความเชื่อถือ ความเข้าใจเก่า ๆ ซึ่งเป็นรากฐานพอที่จะรับ
วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อการพัฒนาบ้านเมืองต่อไป

ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๖ แพทย์แผนปัจจุบันในเมืองไทยเป็นฝรั่งมิชชันนารีทั้งสิ้น
คนไทยนอกจากหมอหลวงที่รู้จักปลูกฝีเพราะไคมาฝึกหัดการปลูกฝีกับหมอบรัดเลย์
ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไคแก่ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท
ซึ่งทรงกำกับกรมหมอยู่ในเวลานั้น เป็นเจ้านายที่ทรงสนพระทัยในวิชาแพทย์
แผนปัจจุบันพระองค์แรก นายแพทย์อภัย หะสิทธิ์เวช ศิษย์คนแรกของโรงเรียน
แพทยากรเล่าว่า ครั้งนั้นมีผู้สนใจเล่าเรียนวิชาแพทย์กับพวกมิชชันนารีจนสามารถ
ประกอบอาชีพไค คือ ถ้าคนต้องการปลูกฝีคาช โดยมากพากันไปที่หมอบรัดเลย์
แห่งหนึ่ง ที่ตำบลปากคลองบางหลวง อีกแห่งหนึ่งที่คอกเตอร สนั่น (พระวรณกรรม
โกศล) ผู้เป็นศิษย์ของหมอเฮาส์อยู่ตำบลวังหลัง อีกแห่งหนึ่งที่คอกเตอร เสนห
ที่ร้านยาสำราญราษฎร์ ท่านผู้นี้เป็นศิษย์ของหมอเฮาส์เช่นกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เดิมไม่ปรากฏว่ามีการรักษาแบบโรงพยาบาล ครั้นเมื่อพวกมิชชันนารีเข้ามาทำการรักษาพยาบาลคนไข้ก็ได้ใช้รานจำหน่ายยาของเขาเป็นสถานที่พยาบาลไปควย ผู้ที่ต้องการรับการรักษาพยาบาลและต้องการผ่าตัดปลูกฝีก็จะพากันมาที่รานของพวกมิชชันนารีเหล่านี้ กล่าวไควว่าโรงพยาบาลของแพทยมิชชันนารีสมัยแรกก็คือ แพ เวื่อประทุน หรือกระทอมหลังเล็ก ๆ ความขาดแคลนแพทยแผนปัจจุบันบังคับมิชชันนารีที่ไม่มีความรู้ทางแพทยต้องรักษาผู้ป่วยไปควยเมื่อถึงคราวจำเป็น และทำงานอย่างอุตสาหะพยายาม จนได้รับความเชื่อถือจากประชาชนทีละเล็กทีละนอย เมื่อรัฐบาลไค่เริ่มก่อตั้งโรงพยาบาลและโรงเรียนแพทยแผนปัจจุบันขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ผู้มีส่วนร่วมในการวางรากฐานวิชาแพทยรวมกับรัฐบาลไค่แก่มิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนแห่งอเมริกา

กำเนิดโรงพยาบาลศิริราช

ถ้าไม่นับโรงพยาบาลแผนปัจจุบันที่จังหวัดเพชรบุรีซึ่งมิชชันนารีเป็นผู้ตั้งไว้ก่อนแล้ว โรงพยาบาลที่ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในกรุงเทพฯ ฯ ไค่แก่โรงพยาบาลศิริราช

ความจริงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ (ค.ศ. ๑๘๘๐) ไค่แก่มีการก่อตั้งโรงพยาบาลของทหารขึ้นแห่งหนึ่งเรียกว่าโรงพยาบาลทหารหนา มีเตียงผู้ป่วย ๖๐ เตียงสามารถรับคนเจ็บไค่อย่างมาก ๑๐๐ คน^๑ จะนับเป็นโรงพยาบาลแผนปัจจุบันแห่งแรกของรัฐบาลไค่กว่าไค่ แต่ก็มีไค่รับบำบัดผู้ป่วยทั่วไป เพียงแต่รับบำบัดเฉพาะทหารเจ็บไข้เท่านั้น และตั้งอยู่ไค่ราว ๕ ปีก็ล้มเลิกไป เพราะผู้อำนวยกา

^๑ Bertha Blount, McFarland of Siam, (VanTage Press, Inc. : 1958), หน้า ๖๗.

โรงพยาบาลคือพระยาสารสินสวามิภักดิ์ แพทย์ไทยแผนปัจจุบันคนแรกของเมืองไทย
 ตองไปราชการปราบฮ่อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ จากนั้นมารัฐบาลได้ตั้งสถานที่รักษา
 พยาบาลผู้ป่วยไข้เป็นครั้งคราวเมื่อเวลาที่อหิวาตกโรคระบาดขึ้น ดังเช่นเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๒๔ อหิวาโรคระบาดตรงกับการระบาดทั่วโลกครั้งที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๒๒ -
 ๒๔๓๕) รัฐบาลได้ตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวขึ้น ๔๘ แห่ง พอไข้สงบก็ล้มเลิกไป
 จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๒๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราช
 คำริปรับปรุงการอนามัยของชาติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการ
 ขึ้นคณะหนึ่งสำหรับจัดตั้งโรงพยาบาล พระราชหัตถเลขาฉบับที่ทรงคำริแต่งตั้ง
 คณะกรรมการขึ้นนี้ตอนหนึ่งกล่าวว่า ".....ภายหลังที่กรมหมื่นคำรัง
 ราชานุภาพพิจารณาที่จะตั้งโรงพยาบาลนำความเห็นมายื่น เห็นว่าเป็นทางที่จะจัด
 การตลอดได้ จึงได้ตั้งท่านทั้งหลายเป็นคอมมิตตีจัดการ.....ขอขอบใจ
 กรมหมื่นคำรังราชานุภาพซึ่ง เป็นต้นคิดและคอมมิตตีทั้งปวงอันใคร่ปรองมอใจกันช่วย
 จัดการให้ตลอดสมบูรณ์ประสงค์ได้ดังนี้....." ^๒ คอมมิตตีจัดการโรงพยาบาล
 คณะแรกประกอบด้วย

^๑ McFarland, Our garden was so Fair:....., หน้า ๖๓.

^๒ นายแพทย์สังข์ เปล่งวานิช คำบรรยายเรื่องกิจการสาธารณสุขที่
สมเด็จพระยาตำรากรมราชานุภาพ ทรงริเริ่มหรือปรับปรุงให้ก้าวหน้า, หน้า
 ๑๕๐ - ๑๕๑.

๑. พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นศิริวิชสังกาศ
๒. พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นคำรงราชานุภาพ
๓. พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้า ศรีเสาวภาวงศ์
๔. พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้า วัฒนานวงศ์
๕. พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้า สายสนิทวงศ์
๖. พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้า ปฤษฎางค์
๗. พระยาโชฎ๊กราชเศรษฐี
๘. หลวงสิทธินายเวร
๙. นายแพทย์ ปีเตอร์ กาแวน นายแพทย์ประจำราชสำนัก

คณะกรรมการชุดนี้เริ่มดำเนินงานโดยกราบทูลขอแบ่งที่ดินวังหลังตอนใต้ อันเป็นที่หลวงรกร่างอยู่ฝั่งธนบุรี และซื้อที่ดินริมน้ำเหนือโรงเรียนหม่อมโคด เป็นสถานที่อันเคยเป็นวังของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ในรัชกาลที่ ๔ ให้เป็นที่ตั้งโรงพยาบาลแห่งแรกของประเทศ แล้วสร้างโรงเรียนสอนวิชาแพทย์ ภายในโรงพยาบาลแห่งนี้ โรงพยาบาลแห่งนี้เดิมเรียกว่า "โรงพยาบาลวังหลัง" นับเป็นโรงพยาบาลหลวงถาวรแห่งแรกในเมืองไทย เดิมทีเคยมีเรือนคนไข้มุงจาก ๔ หลัง พอรับคนไข้ได้ ๕๐ คน ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้มีงานพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเชอ เจ้าฟ้าศิริราชกุมภินที ณ ท้องสนามหลวง มีพระราชดำริจะพระราชทานสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในงานพระศพครั้งนั้นแก่โรงพยาบาลเพื่อเป็นถาวรวัตถุสาธารณประโยชน์ต่อไป จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทำศาลาอาคารทั้งหลายของพระเมรุนั้นควยเครื่องไม้จริง

หลวงพิณพากย์พิทยาภท "การศึกษาแพทยศาสตร์แผนปัจจุบันในประเทศไทย"
อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุข ครอบรอบ ๑๕ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๕๐๐, หน้า ๕๒๘-๕๒๙.

พอเสร็จงานพระเมรุแล้วจึงพระราชทานให้หรือมาสร้างโรงพยาบาลที่ตำบลวังหลัง
รู้จักกันในนามว่า "โรงพยาบาลวังหลัง เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน ตรงกับวัน
พฤษภาคม แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ มีพิธีเปิดโรงพยาบาลและพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อ "ศิริราชพยาบาล"

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยในโรงพยาบาลในชั้นแรกมีอุปสรรคหลายประการ
ประการแรกคือขาดแพทย์แผนปัจจุบัน ก่อนที่แพทย์รุ่นแรกจะสำเร็จจากโรงเรียน
แพทย์ครั้งนั้นรัฐบาลมีแพทย์แผนปัจจุบันอยู่เพียง ๒ ท่านเท่านั้น คือ พระยาสารสิน
สวามิภักดิ์ ซึ่งสำเร็จวิชาแพทย์จากสหรัฐอเมริกาโดยความอุปการะของมิชชันนารีอเมริกัน
และอีกท่านหนึ่งคือแก หม่อมราชวงศ์สุวพรรณสนิทวงศ์ ผู้ซึ่งสำเร็จวิชาแพทย์จาก
ประเทศอังกฤษ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องอาศัยความร่วมมือและความช่วยเหลือของพวก
แพทย์มิชชันนารี เขาคำเนินการรักษาพยาบาล จึงทำให้ปัญหาขาดแคลนหมอและ
อาจารย์ผู้สอนตกไปได้ อุปสรรคขั้นต่อไปคือการหาคนไข้ การรักษาในโรงพยาบาล
เป็นของใหม่ ประชาชนส่วนมากยังไม่เข้าใจ หรือเลื่อมใสในวิธีนี้ ดังนั้นคนไข้
ที่ถูกส่งมาโรงพยาบาลล้วนแต่มีการเพียบแล้วทั้งนั้น เมื่อโรงพยาบาลไม่สามารถ
รักษาให้หายได้ จึงพากันเข้าใจว่าโรงพยาบาลเป็นเรือนตายของคนไข้ไป จึง
ไม่มีใครยอมไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล ราษฎรส่วนใหญ่ยังเชื่อถือลัทธิประเพณี
โบราณอยู่มาก หนทางเดียวที่โรงพยาบาลดำเนินการต่อไปได้ก็คือ ในชั้นแรกทาง
โรงพยาบาลยอมอนุโลมให้คนไข้เลือกการรักษาใดก็ตามใจชอบ จะเป็นยาฝรั่ง
หรือยาไทยก็ได้ ภายหลังจากที่ได้ตั้งโรงพยาบาลศิริราชแล้ว ๒ ปี คือ ใน พ.ศ. ๒๔๓๒
(ค.ศ. ๑๘๘๙) คณะกรรมการโรงพยาบาลได้ดำริที่จะฝึกหัดหมอแผนปัจจุบันไว้ใช้
ในโรงพยาบาลต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่การแพทย์แผนปัจจุบัน จึงได้จัดให้มีการสอน

วิชาแพทยแผนปัจจุบันขึ้นในโรงพยาบาลศิริราช การเปิดโรงเรียนแพทย์ในปี
 นับเป็นก้าวหนึ่งที่น่าไปสู่การ เริ่มต้นในการศึกษาวิชาแพทยแผนปัจจุบันแก่ประชาชน
 โดยทั่วไป โรงเรียนฝึกหัดวิชาแพทยแผนปัจจุบันของรัฐบาลมี ชื่อเรียกครั้งแรก
 ว่า "โรงเรียนแพทยากร" ผู้เริ่มดำเนินการฝึกอบรมนักเรียนแพทย์รุ่นแรกในประเทศ
 ไทยได้แก่มิชชันนารีเพรสไบทีเรียนผู้หนึ่ง คือ นายแพทย์ เฮย์ (Dr. T. Heyward Hays)
 นายแพทย์ ทอย (W.B. Toy) และนายแพทย์ จี บี แมคฟาร์แลนด์ (Dr. G. B.
 McFarland)^๒

^๑ The Executive Committee of the Eight Congress Siam : General and Medical Features....., หน้า ๑๘๗.

^๒ จี บี แมคฟาร์แลนด์ (พระอาจารย์ชยาภ) เป็นบุตรคนหนึ่งของมิชชันนารี
 อเมริกัน ชื่อ ศาสตราจารย์ เอส จี และนางเจนนี แมคฟาร์แลนด์ ผู้ซึ่งเดินทางถึง
 กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว และไปเผยแพร่วิทยาการที่จังหวัดเพชรบุรี จี บี แมคฟาร์แลนด์
 ได้เรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนสวนอนันต์ จนอายุได้ ๑๘ ปี ได้เดินทางไปศึกษาต่อ
 ที่วิทยาลัยวอชิงตัน และ เจฟเฟอร์สัน (Washington and Jefferson College)
 สหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญา B.A. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ต่อมาได้เข้าเรียนวิชาแพทย
 ศาสตร์ที่วิทยาลัยแพทย์เวสต์ตัน เพนซิลเวเนีย (Western Pennsylvania Medical College)
 ได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตชื่อ M.D. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ต่อจากนั้นยังไปเรียน
 วิชาศัลยกรรมที่วิทยาลัยอายุรแพทย์และศัลยแพทย์ ณ เมืองบัลติมอร์ (Baltimore College
 Physicians and Surgeons) และได้ฝึกหัดงานทางทันตแพทย์จนได้รับปริญญาทันตแพทยศาสตร
 บัณฑิต (D. D. S.) กลับเมืองไทยปลาย พ.ศ. ๒๔๓๔ เมื่ออายุ
 ครบ ๒๕ ปีพอดี

อาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่ในโรงเรียนแพทย์ตอนต้นล้วนแต่เป็นแพทย์มิชชันนารี
ทั้งสิ้น เมื่อเริ่มตั้งมีผู้สมัครเข้าเรียน ๔๐ คน แต่ปรากฏว่านักเรียนค่อย ๆ หายไป
ทีละเล็กละน้อยในที่สุดเหลือเพียง ๑๕ คน เพื่อให้นักเรียนที่เหลืออยู่เรียนให้จบ
หลักสูตรและเพื่อจูงใจมิให้ราษฎรทั่วไปรังเกียจที่จะส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียน
วิชาแพทย์ปัจจุบัน นายแพทย์เฮย์จึงได้จัดส่งนักเรียนเหล่านี้ไปทำสัญญารับทุนเล่า
เรียนกับหมอมเจ้าประภากร มาลากุล รองอธิบดีกรมศึกษาธิการ นักเรียนเหล่านี้
ได้รับเงินเดือนเดือนละ ๑๒ บาท เบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๗ บาท และได้เปิดสอน
วิชาแพทย์แผนโบราณควบคู่ไปด้วย การศึกษาวิชาแพทย์ในสมัยแรกนั้นนายแพทย์เฮย์
กับคณะกรรมการได้จัดวางรูปและหลักสูตรการเรียน ๓ ปี หลักสูตรวิชาแพทย์แผน
ปัจจุบันประกอบด้วยวิชาวิทยาศาสตร์ สรีรวิทยา อายุรศาสตร์ ศัลยศาสตร์
เภสัชวิทยา เภสัชศาสตร์ และสูติศาสตร์ มีการสอบไล่เป็นครั้งแรกเมื่อปลายปี
พ.ศ. ๒๔๓๕ มีผู้สอบได้ ๕ คน นับเป็นแพทย์รุ่นแรกของโรงเรียนแพทยากร ใน
ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถผู้สำเร็จราชการขณะที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป พระองค์โปรด
ให้สร้างโรงเรียนสำหรับสอนวิชาแพทย์ให้เป็นหลักฐานโดยจัดให้มีสถานที่อยู่อาศัย
สำหรับนักเรียนแพทย์ภายในบริเวณโรงพยาบาล ครั้นสร้างเสร็จก็พระราชทานนาม
ว่า "โรงเรียนราชแพทยาลัย" ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เพิ่มหลักสูตรวิชาแพทย์จาก ๓ ปี
เป็น ๔ ปี และ พ.ศ. ๒๔๕๖ ขยายหลักสูตรจาก ๔ ปี เป็น ๕ ปีตามลำดับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระบารามราศุภ "ประวัติกระทรวงสาธารณสุข" อนุสรณกระทรวง
สาธารณสุขครบ ๑๕ ปี (กระทรวงสาธารณสุข : ๒๕๐๐), หน้า ๑๓.

อุปสรรคในการศึกษาวิชาแพทย์แผนปัจจุบันในสมัยแรก ๆ นั้นมาจากเหตุหลายประการ ประการแรกนายแพทย์เฮย์ มิซซันนาร์หรืออเมริกันซึ่งเป็นอาจารย์ผู้สอนมีความรู้ภาษาไทยพออ่านได้ แต่ไม่รู้อรรถาธิบายของข้อความที่อ่าน พระบวรราชทูราศูร เลาวา "เวลาสอนหมอเฮย์อ่านภาษาไทยให้นักเรียนเขียนตามคำบอก ถ้านักเรียนจะถามหรืออาจารย์จะอธิบายข้อความใด ๆ นายคูปอนท์ (ลามชาวอเมริกัน) เป็นผู้แปลร่วมกับนายพัน (ภายหลังได้เป็นจุนวิรัชเวชกิจ แพทย์กรมวัง) นักเรียนแพทย์จึงมีความลำบากในการเรียนและพากันทอดอวยเสียเป็นส่วนใหญ่ อีกประการหนึ่งนักเรียนแพทย์ยังไม่ใคร่เชื่อว่าตนจะใช้วิชาที่เล่าเรียนไปนั้นเป็นประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพได้ เพราะคนทั้งหลายยังคงเชื่อฟังแต่หมอที่เป็นลูกศิษย์ของหมอโบราณที่มีชื่อเสียงอยู่แต่เดิม หมอประกาศนียบัตรที่เคียวรึกษาไซ เจ็บหาผลประโยชน์ไม่พอเลี้ยงชีพ ต้องไปหางานอื่นทำช่วยเลี้ยงตัว บางคนถึงกับทิ้งวิชาแพทย์ไปหาเลี้ยงชีพด้วยการอย่างอื่นเสียก็มี" จนกระทั่งนายแพทย์แมคฟาแลนด์ได้เข้ามาทำหน้าที่นายแพทย์ใหญ่ศิริราชพยาบาล และเป็นอาจารย์สอนวิชาแพทย์แผนปัจจุบันแก่นักเรียนเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป การศึกษาวิชาแพทย์มีวิวัฒนาการเป็นลำดับ ในระยะที่จะเปลี่ยนความเชื่อถืออย่างเก่าและวางรากฐานวิชาการแพทย์อย่างใหม่นี้นิยมเป็นภาระที่ลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง อีกประการหนึ่งยังขาดตำราเวชศึกษาในเมืองไทย บันทึกตอนหนึ่งของนายแพทย์แมคฟาแลนด์กล่าวไว้ดังนี้ :-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"ความซัดของอันใหญ่ยิ่งในการสอนนักเรียนในสมัยเริ่มตั้งโรงเรียนนั้นก็คือตำราเกี่ยวกับการแพทย์ เพราะจะหาตำราที่เป็นภาษาไทยไม่ได้จนเล่มเดียว และนักเรียนก็มีพื้นความรู้เดิมต่ำมากไปสามารถจะอ่านตำราต่างประเทศออกเลย พื้นเดิมของเขามาจากชาวนา ชาวสวน ใ้รับการศึกษางานก็ต่อเมื่อเวลาไปบวช การรับนักเรียนในสมัยนั้นเมื่อปรากฏว่ามีความรู้หนังสือไทยพออ่านออกเขียนได้ก็รับไว้ ข้าพเจ้าต้องบอกให้นักเรียนจดคำสอนแบบตามคำบอกทีละคำ และต้องบอกทบทวนกันอีกตั้งแต่จนจบอย่างน้อยก็สัปดาห์ละครั้ง" เพื่อแก้ปัญหานี้ นายแพทย์แมคฟาแลนดไคเรียบเรียงตำราแพทย์เป็นภาษาไทยหลายเล่ม และนับเป็นตำราแพทย์สมัยแรกในการศึกษาวิชาแพทย์อย่างฝรั่งในเมืองไทย ตำราแพทย์ชุดแรกเหล่านี้ได้แก่ :-

๑. กายวิภาคศาสตร์ เล่ม ๑ - ๒ - ๓ (Human Anatomy Vol I, II, III)
๒. วิชาสรรพคุณยาและวิชาว่าควยการรักษาโรค (Material Medica & Therapeutics)
๓. สรีรวิทยาขั้นต้น (Elementary Physiology)
๔. สรีรวิทยาขั้นสูง (Advanced Physiology)
๕. ตำราว่าควยกาฬโรคในทวีปเอเชีย (Treatise on Asiatic Plague)
๖. ตำราว่าควยโรกระบบประสาท (Treatise on Diseases of the Nervous System)

บันทึกอีกตอนหนึ่งของนายแพทย์แมคฟาแลนดไค แสดงให้เห็นถึงสภาพของโรงพยาบาลในสมัยเริ่มแรกดังนี้ :-

ศาสตราจารย์เฉลิม พรหมมาส "พัฒนาการแห่งเวชศึกษาในประเทศไทย"
อนุสรณ์กระทรวงสาธารณสุขครบ ๑๕ ปี (กระทรวงสาธารณสุข : ๒๕๐๐), หน้า ๕๐๓.

"การขาดเครื่องอุปกรณ์นั้นทำให้ข้าพเจ้าลำบากมาก เพราะไม่มีพื่อแก่ความต้องการของคนไข และถ้าเมื่อคนไขมาแล้วจะบอกว่าไม่มีเครื่องมือพื่อที่ยากที่จะพูดได้ ฉะนั้นโดยมากจึงต้องใช้เครื่องมือที่มีอยู่นั้นถูกลงไปตามกำลัง ไฟฟ้า น้ำประปา ส้วม ที่ถูกต้องตามแบบสุขาภิบาลก็ไม่มี ผู้ป่วยที่นอนถายอุจจาระก็จำต้องอาศัยปี่ปรองแล้วหิ้วเอาไปทิ้งในชยาคับกลินบาง ปูนขาวบางโรยทับลงไปแล้วกลบควยคืน"

อย่างไรก็ตามการศึกษาวិชาแพทยได้เริ่มและก้าวหน้าต่อไปทีละเล็กละน้อย โดยอาศัยมิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้ร่วมมือกับรัฐบาล เป็นต้นว่าใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ขยายโรงเรียนแพทย์แยกเป็น "นักเรียนหลวง" (ในบารุง) กับ "นักเรียนเชลยศึก" (นอกบารุง) นักเรียนหลวงต้องจบแผนกตระเตรียมวิชาแพทยหรือมัธยมศึกษาสามัญ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่ มีเบี้ยเลี้ยงเรียนจบแล้วต้องรับราชการ ส่วนนักเรียนเชลยศึกต้องเสียค่ากินอยู่เดือนละ ๑๐ บาท เรียนสำเร็จแล้วเลือกงานใด ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ เลิกสอนวิชาแพทยแผนโบราณ (มีหลักสูตรวิชาแพทยแผนโบราณใน พ.ศ. ๒๔๕๐) เกิดขาด ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ เริ่มสอนวิชาเภสัชกรรม โรงเรียนแพทย์ของรัฐบาลแห่งนี้ได้รับความนิยมและขยายกิจการก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นลำดับเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสงขลานครินทร์ สมเด็จพระราชบิดา ^{ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว} รัชกาลปัจจุบันทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ฐานะของโรงเรียนแพทย์แห่งนี้มีมาตรฐานก็ขึ้นเป็นลำดับ มีนายแพทย์มิชชันนารีดำเนินการต่อมาหลายคน

พระบาราสนราครุ, ประวัติครุ (ครุสภา : ๒๕๐๓), หน้า ๗๕.

นอกจากนายแพทย์อะคัมสัน (พระบัพติศรพรโรค) นายแพทย์ทอย นายแพทย์
วัคเตอร์ นายแพทย์คอรต ยังได้ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ.
๒๔๕๕ อีกแห่งหนึ่ง เมื่อโรงเรียนแพทย์แห่งนั้นได้เลิกไปแล้วก็ได้มอบอุปกรณ์
การสอนให้กับคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาลได้ใช้ต่อไป นับตั้งแต่ปี พ.ศ.
๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาโรงเรียนข้าราชการ
พลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สังกัดกรมมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ทรงรวม
โรงเรียนราชแพทยาลัยเข้าในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้
เปลี่ยนชื่อโรงเรียนราชแพทยาลัยเป็นคณะแพทยศาสตร์ นับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖
คณะแพทยศาสตร์ได้ร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ซึ่งให้ความช่วยเหลือในด้าน
ทุนทรัพย์และอุปกรณ์การศึกษาวิชาแพทย์ต่าง ๆ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๑ มีผู้สำเร็จ
วิชาแพทย์ถึงขั้นปริญญาเป็นรุ่นแรกจำนวน ๑๘ คน และใน พ.ศ. ๒๔๘๕ สถาปนา

* นายแพทย์แฮนส์ อะคัมสัน (Hans Adamsen) เกิดในเมืองไทยที่อำเภอ
พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ บิดาเป็นชาวเดนมาร์ก
มีอาชีพเป็นกัปตันเรือกลไฟ มารดาเป็นมอญเรียนหนังสือกับศาสนาจารย์ เอส
จี สมิท (S.J. Smith) ที่สำนัก "บางคอแหลมยูนิเวอร์ซิตี" และไปศึกษาที่ประเทศ
สหรัฐอเมริกา โดยความอุปการะของศาสนาจารย์ จันตเล (J.H. Chandler) มิชชันนารี
คณะบัพติสต์ เมื่อได้ปริญญาทางการแพทย์ก็ได้เรียนวิชาเทววิทยาคอ กลับมาเมืองไทย
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เขาทำงานอยู่กับคณะมิชชันนารีบัพติสต์บอร์ค และทำงานเผยแพร่
คริสต์ศาสนาในหมู่ชาวมอญเป็นส่วนใหญ่ เมื่อคณะบัพติสต์บอร์คถอนมิชชันนารีคน
สุดท้ายออกไปจากประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ก็ได้อุปถัมภ์
กิจการทั้งสิ้นให้แก่พระบัพติศรพรโรค รับผิดชอบดำเนินงานแต่ผู้เดียว

มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข

กำเนิดการควบคุมแผนปัจจุบัน

แต่เดิมมาการควบคุมและการศึกษาวิชาควบคุมในเมืองไทยยังไม่ปรากฏ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติต่อกันมาที่ว่า หญิงคลอดบุตรต้อง "อยู่ไฟ" ประมาณ ๕ - ๓๐ วันเต็ม การนอนตองนอนบนมาแข้ง ไม่มีเสื้อหรือที่นอน หองที่อยู่ไฟเป็นหองแคบ และไม่มีช่องทางระบายควัน และนอนห่างกองไฟเพียง ๔ ฟุตเท่านั้น หมอบรัดเลย์ เป็นคนแรกที่พยายามชี้แจงให้เห็นว่าการอยู่ไฟของมารดาทารกที่คลอดใหม่ ๆ นี้ อาจเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ เพราะถ้าหากบังเอิญเกิดโรคแทรกในระยะอยู่ไฟทำให้มีอาการ ไข้ ความร้อนจากกองไฟจะให้โทษ หมอบรัดเลย์จึงพยายามแนะนำให้คนไทยเลิก ธรรมเนียมการอยู่ไฟเสีย และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับวิธีสูติกรรมแผนปัจจุบันขึ้น เป็นภาษาไทยตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ตำราคลอดบุตรเล่มนี้ ได้แสดงถึงลักษณะไข้ที่เรียกว่าสันนิบาตหน้าไฟ หรือ ไข้กระดานไฟ (Puerperal Sepsis) ขึ้นเป็นครั้งแรก ถึงกระนั้นการอยู่ไฟก็ยังคงถือเป็นธรรมเนียมที่ชาวไทย ทั่วไปยังปฏิบัติอยู่โดยทั่วไป ความพยายามเปลี่ยนความเชื่อถือของหมอบรัดเลย์ ได้ประสบผลสำเร็จทีละเล็กละน้อย โดยเริ่มต้นในพระบรมมหาราชวังก่อน กล่าว คือในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๓๘๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่ง ให้หมอบรัดเลย์เข้าไปตรวจอาการ เจ้าจอมผู้หนึ่งซึ่งป่วยไข้ในระยะอยู่ไฟ หมอ บรัดเลย์ถวายคำแนะนำให้เจ้าจอมผู้นั้นเลิกอยู่ไฟทันที ไม่นานอาการ ไข้ก็หายปกติ

พระยาบริรักษ์เวชชการ สารศิริราช (ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๔๕ : ๒๕๐๕),
หน้า ๓๒๘ - ๓๓๐.

คุณค่าของวิธีนฤคกรรมแผนใหม่เริ่มเป็นที่ประจักษ์บ้างแล้ว แต่ความเชื่อถือเก่า ๆ ยังมีอยู่มาก และยังมีผู้ใญ่กล้าเลิกธรรมเนียมการอยู่ไฟจนกระทั่งมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ที่รับความคิดในวิธีนฤคกรรมแผนใหม่และยอมให้เลิกธรรมเนียมการอยู่ไฟในครอบครัวของท่าน ไคแก่พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ซึ่งต่อมาได้ทรงรับสถาปนาเป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ ทั้งนี้เพราะหม่อมคนหนึ่งของพระองค์ท่านสิ้นชีวิตเนื่องจากการที่ต้องอยู่ไฟ

การเผยแพร่วิชานฤคกรรมของมิชชันนารีได้รับความนิยมนมากขึ้น และนับเป็นผลสำเร็จถึงขั้นสุดเมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีประสูติสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัญญาองค์เคชาวุธ มีพระอาการไข้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงขอพระราชทานบรมราชานุญาตเลิกหมเพลิงและรับการรักษาพยาบาลตามแบบฝรั่ง แต่นั้นก็เริ่มเลิกการอยู่ไฟในพระบรมมหาราชวัง ความนิยมเชื่อฟังก็ได้ขยายวงกว้างขึ้นเป็นลำดับโดยมีสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเป็นผู้นำ พระองค์ทรงสนพระทัยในวิธีนฤคกรรมแบบฝรั่ง และโปรดให้จัดการนฤคกรรมในโรงพยาบาลศิริราช และทรงเป็นองค์อุปถัมภ์มาโดยตลอด

สตรีไทยที่ได้รับการศึกษาวิชานฤคกรรมแผนใหม่ได้แก่ "แม่เตอ"

(Nang Esther) เป็นบุตรบุญธรรมของนางแมตตูน มิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) และได้นำเด็กหญิงคนนี้ไปอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ได้เล่าเรียนวิชาพยาบาลที่สหรัฐอเมริกาแล้วเข้ามาเมืองไทยอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ (ค.ศ. ๑๘๖๐) นางเตอจึงนับเป็นสตรีไทยคนแรกที่มีความรู้และใช้วิธีนฤคกรรมแบบฝรั่งในเมืองไทย

การผูกครองภักดีในโรงพยาบาลศิริราชเมื่อแรกเริ่มตั้งขึ้นใหม่ ๆ มีอุปสรรคหลายประการ . ประการแรกต้องสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้แพร่หลาย เพราะความเชื่อมั่นในธรรมนิยมเก่า ๆ ยังมีอยู่มาก ไม่มีผู้ใคร่สมใจไปคลอบคอบในโรงพยาบาลด้วยเกรงว่าจะถูกบังคับให้เลิกอยู่ไฟ ทางโรงพยาบาลจึงจำต้องผ่อนผันให้หญิงที่มาคลอบคอบใช้วิธีพยาบาลแบบโบราณไคอย่างเดิม เช่นอนุญาตให้วางสายสินจน แขนยันตรอบห้องที่อยู่และยอมให้อยู่ไฟ เป็นต้น เรือนคลอบคอบจึงต้องแบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือแผนกคลอบคอบแบบโบราณ และแผนกคลอบคอบแบบปัจจุบัน บางทีในห้องเดียวกันมีทั้งคนคลอบคอบที่อยู่ไฟ และไม่อยู่ไฟปนกัน นายแพทย์มิชชันนารี แฮนส์ อะคัมสัน ผู้ซึ่งทำหน้าที่แผนกสูติศาสตร์แผนกปัจจุบัน ไคพยายามเลิกธรรมเนียมการอยู่ไฟ ไคพยายามหาเหตุผลให้ประชาชนเลื่อมใสในวิชาผูกครองภักดีแผนกปัจจุบัน บุคคลชั้นสูงที่ยอมรับความคิดเห็นและเป็นผู้นำชักชวนให้ราษฎรหันมาเลื่อมใสศรัทธาวิธีใหม่ ๆ ไคแกสมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ อีกผู้หนึ่งไคแก่ ท่านผู้หญิง ภาสกรวงศ์ (เปลี่ยน) ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนางผูกครองภักดีในโรงพยาบาลศิริราช พระราชทานนามว่า "โรงเรียนแพทย์ผูกครองภักดีและหญิงพยาบาล" มีท่านผู้หญิงภาสกรวงศ์เป็นผู้อำนวยการ และพระบำบัตสรพรโรคเป็นครูผู้ฝึกสอน สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงมีกระแสรับสั่งชี้แจงให้หญิงไทยหันมานิยมวิธีการคลอบคอบแบบปัจจุบันโดยทรงยกตัวอย่างว่าพระองค์เองก็เคยฉวมเพลิงมาก่อน แลวมาเปลี่ยนใช้วิธีอย่างใหม่ ทรงสบายกว่าฉวมเพลิงมาก พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรไคความสุขด้วย

จึงทรงแนะนำให้ราษฎรเลิกอยู่ไฟเสีย ถ้าใครทำตามที่ทรงชักชวนจะพระราชทาน
เงินค่าทำขวัญลูกที่คลอดใหม่คนละ ๔ บาท จึงมีคนสมัครให้พยาบาลอย่างใหม่มาก
ขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดกรมพยาบาลก็สามารถตั้งข้อบังคับเลิกอยู่ไฟใน
โรงพยาบาลได้สำเร็จ

สมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ ทรงสนับสนุนการเรียนวิชา
ผดุงครรภ์มาตั้งแต่ต้น เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) โปรดให้เด็กหญิง
๔ คนอายุระหว่าง ๑๐ - ๑๑ ปี ไปอังกฤษเพื่อไปเรียนวิชาพยาบาล เด็กหญิง
เหล่านี้ได้กลับมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ (ค.ศ. ๑๘๙๔) โรงเรียนนางผดุงครรภ์ที่
ตั้งขึ้นมีหลักสูตร ๓ ปี, ๒ ปี ศึกษาด้านปฏิบัติ นักเรียนรุ่นแรกมี ๑๔ คน สำเร็จ
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๐)^๒ ภายหลังเมื่อโรงเรียนเล็กลงไปใน พ.ศ.
๒๔๔๖ และเมื่อกรมศึกษาธิการได้เปิดการสอนวิชาผดุงครรภ์ขึ้นที่โรงพยาบาล
ศิริราชใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับผิดชอบและอำนวยการ
ฝึกสอนและอำนวยการฝึกฝนอบรมวิชาผดุงครรภ์ต่อไปอีกวาระหนึ่ง มีรชนาร์
อเมริกันอีกคนหนึ่งที่เป็นผู้เริ่มการสอนวิชาพยาบาลในหัวเมืองไคแก่นายแพทย์คอร์ต
(Edwin C. Cort) ullaมาถึงประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้รับชวงงาน
ในโรงพยาบาลแมคคอร์มิคที่เชียงใหม่ต่อนายแพทย์แมคเคน นายแพทย์คอร์ต
ได้ตั้งโรงเรียนพยาบาลขึ้นที่โรงพยาบาลแมคคอร์มิคนี้ นับเป็นโรงเรียนพยาบาล
แห่งที่สามในประเทศไทยและเป็นโรงเรียนพยาบาลแห่งแรกในส่วนภูมิภาค

๑ McFarland, Historical Sketch of Protestant Mission in Siam
1828 - 1928....., หน้า ๒๘๘.

๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘๘.

กำเนิดยาตำราหลวงแผนปัจจุบัน

ตำรายาแบบโบราณไม่มีการควบคุม วิธีถ่ายทอดตำรายานอกจากจะอาศัยการจดจำคัดลอกเป็นส่วนตัวแล้ว วิธีเผยแพร่แก่ประชาชนส่วนมากอาศัยจากการสร้างวัด ถ้าผู้ใดต้องการบำเพ็ญกุศล ผู้สร้างวัดมักเขียนตำรายาสลักทั่วไปไว้กับผนังหินซึ่งใคร ๆ จะคัดลอกไปก็ได้ ตำรายาแผนโบราณปรุงขึ้นตามตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์แห่งหลวง หรือตำราารวมทองซึ่งปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ความคิดที่จะมียาดีสำหรับรักษาโรคภัยไข้เจ็บในหมู่คนแบบแผนและแพร่หลายไปถึงมือราษฎรตามชนบทโดยสะดวกทั่วกันได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ร่วมกับคณะแพทย์มิชชันนารีริเริ่มจัดการผลิตยารักษาโรคตำรับหลวงแผนปัจจุบัน สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงพิจารณาเห็นว่า "ยาฝรั่ง" นอกจากจะมีสรรพคุณชะงัดกว่ายาไทยแล้ว ยังสามารถจะบรรจุลูกส่งไปตามที่ต่าง ๆ ได้สะดวก ในการดำเนินงานครั้งนี้สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงเชิญแพทย์ฝรั่งทุกชาติซึ่งขณะนั้นส่วนมากเป็นแพทย์มิชชันนารีไปประชุมพร้อมกันที่กระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ บรรดาแพทย์ฝรั่งได้ตกลงแนะนำให้รัฐบาลทำยาต่าง ๆ ๘ ชนิดและได้กำหนดเครื่องยาทั้งกำหนดส่วนผสมยานั้น ๆ ทุกชนิดและมอบตำรับยาให้เป็นสมบัติของรัฐบาล ในการผลิตยา หมออะคัมสันทำหน้าที่เภสัชกร และรับฝึกหัดเภสัชกรให้รัฐบาลอีกด้วย สถานที่ปรุงยาตำราหลวงแผนปัจจุบันแห่งแรกได้แก่ร้านขายยาของเขาที่สี่กั๊กพระยาศรีนั่นเอง

^๑ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพกับการสาธารณสุข, (กระทรวงสาธารณสุข. ๒๕๐๔), หน้า ๓๘.

ยาตำราหลวงที่ผลิตขึ้นเป็นครั้งแรกนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๘ ชนิดด้วยกัน คือ

๑. ยาถ่าย (Cathartic Compound)
๒. ยาไล่เคื้อน (Worm Pill มี Santonin และ Calomel)
๓. ยาบำรุงโลหิต (Blood Pill)
๔. ยาแก้อาเจียร (Vomiting Pill)
๕. ยาแก้อืด (Flatulence Pill หรือ Sodamint)
๖. ยาแก้ท้อง
๗. ยาแก้บิด (Bismuth Pill)
๘. ยาแก้ไข้ (Quinine Sulfate)

ยาตำราหลวง ๘ ชนิดดังกล่าวเป็นของที่เกิดขึ้นใหม่ ราษฎรทั่วไปยังไม่นิยมใช้กัน การที่จะเปลี่ยนความเลื่อมใสศรัทธาของราษฎรในทันทีทันใดนั้นเป็นของยาก กระทรวงมหาดไทยจึงต้องจัดให้ประชุมแพทย์ไทยจัดทำตำรับยาไทย และให้แพทย์ไทยทำจำหน่าย ปรากฏว่าจำหน่ายไต่มา

มีการควบคุมอาหารและยาเป็นครั้งแรกใน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) แต่การควบคุมในครั้งนั้นมุ่งหมายมิให้มีการเอาวัตถุที่เป็นพิษผสมลงไปในอาหารหรือยา อันอาจเป็นเหตุทำให้เกิดอันตรายแก่ประชาชน คือยังมีใครควบคุมตัวอาหารหรือตัวยาโดยแท้จริง จะเห็นได้จากกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๑๘๘ ที่ว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายแพทย์มนัสวี อุณหันท์ ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย.

....., หน้า ๔๗.

"ผู้ใดปลอมปนเครื่องอาหาร หรือเครื่องโอสถ สำหรับบุคคลบริโภคให้สามารถอาจ
จะเกิดโรคร้ายแก่ผู้บริโภค หรือมันรูดอยู่แล้วว่าอาหารแลโอสถนั้นเป็นของปลอม
ปน แลมันยังขึ้นขาย หรือทอดตลาดก็ดี ท่านว่ามันมีความผิด ต้องระวางโทษ
จำคุกไม่เกินกว่า ๒ ปี แลให้ปรับไม่เกินกว่า ๕ พันบาทควยอีกโสดหนึ่ง"

เมื่อกระทรวงธรรมการได้ตั้งโอสถศาลารัฐบาลขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๔
ก็ได้รับกิจการจากนายแพทย์อะคัมสันและได้ผลิตยาตำราหลวงเพิ่มขึ้นเป็น ๒๕ ขนาน
จนต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ กระทรวงสาธารณสุขได้รับหน้าที่ผลิตยาตำราหลวง
ส่งต่อจากกองโอสถศาลารัฐบาล แลเพิ่มยาตำราหลวงขึ้นอีก ๔ ขนาน ต่อมา
ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งเพิ่มและลดยาบางขนาน คงเหลือยาตำราหลวง ๒๔ ขนาน
ในปัจจุบันมีสถานีอนามัยและหน่วยราชการต่าง ๆ รับยาตำราหลวงไปจำหน่ายให้
แก่ประชาชนเป็นจำนวนประมาณ ๑,๖๐๐ แห่ง

กล่าวได้ว่ามิชชันนารีนอกจากจะเป็นผู้นำยาตำราหลวงมาเผยแพร่ใน
หมู่ราษฎรแล้วยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ร่วมมือกับรัฐบาลไทยผลิตยาตำราหลวงแผนปัจจุบัน
เป็นครั้งแรกอันนับเป็นรากฐานของการ เภสัชกรรมในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๗๘ มาตรา ๑๘๘
(กรุงเทพมหานคร : ๒๔๗๘), หน้า ๑๘๖.

^๒ สมเด็จพระยาตำราพระราชานุภาพกับกระทรวงสาธารณสุข....., หน้า ๔๑.

การขยายงานการแพทย์และการสาธารณสุขในส่วนภูมิภาค

จังหวัดเพชรบุรีก่อนที่รัฐบาลไทยจะดำเนินการจัดตั้งโรงพยาบาลศิริราช ปรากฏว่าคณะมิชชันนารีโคเป็นผูริเริ่มการรักษาพยาบาลแบบโรงพยาบาล และโคตั้งโรงพยาบาลขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยขึ้นก่อนในส่วนภูมิภาค โรงพยาบาลของมิชชันนารีจึงเป็นทำนองตัวอย่างความคิดในการจัดตั้งโรงพยาบาลของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ

"โรงพยาบาลเอกชนแห่งแรกในประเทศไทย" สร้างขึ้นโดยมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนที่จังหวัดเพชรบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) สืบเนื่องจากการสำรวจเพื่อจะหาสาขาเผยแพรศาสนาทั่วราชอาณาจักรของพวกมิชชันนารีบังเกิดผลคือต้องการสาธารณสุขในประเทศไทยมาก เพราะมิชชันนารีโคบริการทางสังคมสงเคราะห์โดยมุ่งหมายสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในราษฎรด้วยการรักษาพยาบาลผู้ป่วยไข้ และการบริการนี้โคเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ เกิดผลพลอยได้คือเพชรบุรีโคกลายเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลแห่งแรกในประเทศไทย เริ่มโดยศาสนาจารย์ เอส จี แมคฟาแลนด์ โคทำการแจกจ่ายยาแกรราษฎร (พระอาจวิทยาคุณ บุตรคนหนึ่งยังโคช่วยบิคาห่อยาควินินแจกชาวบ้านเสมอ) และมีมิชชันนารีไปปฏิบัติงานที่จังหวัดเพชรบุรีต่อเนื่องกันมาช่วยทำการปลูกฝีแจกยาแกรราษฎรอยู่เสมอ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๒๓ นายแพทย์สะเตจ (E.A. Sturge) โคสร้างเป็นโรงพยาบาลขึ้น ก่อนเปิดโรงพยาบาลศิริราช ๘ ปี นับเป็นโรงพยาบาลแผนปัจจุบันที่ทันสมัยแห่งแรกในประเทศไทย มีมิชชันนารีอเมริกันรุ่นต่อ ๆ มาดำเนินการต่อเนื่องกันโดยตลอด และทางรัฐบาลไทยโคออกเงินสนับสนุนขยายอาคารให้ใหญ่โค

ยิ่งขึ้น และได้ออกทำการบำบัดโรคในท้องที่ด้วย ต่อไปนี้เป็นรายชื่อแพทย์
มิชชันนารีที่ดำเนินการ ณ โรงพยาบาลแห่งนี้ ได้แก่ นายแพทย์ แพทท็อก(Paddock)
นายแพทย์ ลี (W.R. Lee) นายแพทย์ ทอย (W.B. Toy) ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘-
๒๔๔๑ มีนายแพทย์ทอมสัน (J.B.Thomson) นายแพทย์สวอร์ต (W.J. Swart)
ต่อจากนั้นก็มียนายแพทย์บัลเคลย์ (L.C.Bulkley) นายแพทย์แมคคาเนียล
(Eswin B. Mc Daniel) นายแพทย์ เนเคอร์การ์ด (Neils Nedergaard)
ตามลำดับ

จังหวัดเชียงใหม่ มิชชันนารีผู้เริ่มงานเป็นครั้งแรกที่เชียงใหม่ ได้แก่
ศาสตราจารย์แมคจิลวารี่ (Danial McGilvary) เขามาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ.
๒๔๐๑) แมคจิลวารี่ได้เดินทางสำรวจภูมิภาคทางภาคเหนือของประเทศไทย
และเลยเขาไปในเขตลาว เขตพม่า และเขาไปถึงชายแดนประเทศจีน^๒ การ
ที่แมคจิลวารี่ตัดสินใจใช้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาในจังหวัดภาค
เหนือ นั้น บังเกิดผลพลอยได้หลายประการ เป็นต่นว่า ศาสตราจารย์แมคจิลวารี่
เริ่มสนใจวิธีบำบัดคนไข้ต้อราษฏรทั่วไป ทั้ง ๆ ที่มีใ้หมอแต่อาศัยหนังสือเป็นคู่มือ
หนังสือเล่มนั้นคือ "คู่มือแพทย์ประจำครอบครัว สำหรับใช้ในอินเดีย" ของมาร์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ McFarland, Historical Sketch of Protestant Mission in Siam
1328 - 1928....., หน้า ๑๗๘.

^๒ Daniel McGilvary, A Half Century among the Siamese and the Lao
(Fleming H. Revell Co. 1912), หน้า ๒.

บางครั้งก็ต้องใช้การคัดกรอง สิ่งที่น่าเชื่อถือเสี่ยงให้แก่แมคซิลวารี่มากที่สุดก็คือการ
ป้องกันรักษาไข้มาลาเรียด้วยการใช้ยาควินิน และการปลูกฝีโดยไขหนองผีที่ได้รับ
จากหมอบรัดเลย์ใช้ปลูกต่อ ๆ กันไปให้แก่ราษฎร ดังที่ปรากฏในบันทึกว่า วันหนึ่ง
เขาได้ปลูกฝีให้แก่พวกกะเหรี่ยงถึง ๑๖๓ คน ราษฎรผู้เลื่อมใสศรัทธาในฝีมือ
การรักษาของเขามาก กิจกรรมของแมคซิลวารี่ได้วิวัฒนาการเป็นลำดับ จนกลายเป็น
เป็นโรงพยาบาลและโรงพยาบาลโรคเรื้อนซึ่งเกิดขึ้นในเวลาต่อมา^๕ แพทย์
มิชชันนารีที่ไปเปิดคลินิกรักษาโรคที่เชียงใหม่ใหม่อย่างเป็นทางการเป็นลำดับคนแรก คือ
นายแพทย์วรูแมน (C. W. Vrooman) ผู้เดินทางไปถึงเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๕
ได้ทำการรักษาผู้ป่วยจนกิจการแพทย์ของมิชชันนารีที่เชียงใหม่เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็น
ลำดับ ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ นายแพทย์ ชีค (M. A. Cheek) ได้รับหน้าที่สืบ
จากนายแพทย์วรูแมน ผู้ที่มีบทบาททำให้การแพทย์ในจังหวัดเชียงใหม่รุดหน้าไป
ไกล และมีชื่อเสียงที่สุดคือ นายแพทย์แมคเคน ^{เจมส์ ดับเบิลยู} (James W. McKean)
นายแพทย์แมคเคนได้เริ่มงานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ นอกจากจะเป็นผู้เริ่มตั้งสถาน
ผลิตพันธุ์หนองผีขึ้นแห่งหนึ่งที่เชียงใหม่แล้ว นายแพทย์แมคเคน ยังทำหน้าที่ฝึกหัด
อบรมคนพื้นเมืองให้เป็นพนักงานปลูกฝี ๒๐๐ กว่าคน นายแพทย์แมคเคนเป็นผู้นำ
เครื่องจักรทำยาเม็ดเข้ามาทำการผลิตยาควินินเม็ด มีอักษรย่อ อ.ม. (อเมริกันมิชชัน
แจกจ่ายตามหมู่บ้านที่อยู่ในที่ตระกันการทั่วไป เพื่อควบคุมไข้มาลาเรีย นับว่า
นายแพทย์แมคเคนได้ทำงานด้านสาธารณสุขอย่างกว้างขวางและเข้มแข็งยิ่ง

^๕ เคนเนท อี แวลส์ ประวัติโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย (สภาคริสตจักร
แห่งประเทศไทย : ๑๙๕๘), หน้า ๒๗.

^๖ Daniel McGilvary, A Half Century Among the Siamese and the
Lao....., หน้า ๒.

ศาสตราจารย์แมคจิตวารีย์ได้กล่าวถึงนายแพทย์แมคเคนไวว่า "นายแพทย์ เจมส์ คัมบิว แมคเคน มาถึงเมื่อจวนปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) เขาทำให้ งานการแพทย์ของเราเริ่มเข้ายุคใหม่ เขาเป็นบุคคลค่อนข้างบอบบาง เฉลียวฉลาด ว่องไวในกิจการ เขาค้นนอนเวลาที่สี่ครึ่งเพื่อทำการไตคอบจกหมาย ต้องใช้ มาตางบรรทุกหีบสัมภาระในการแพทย์ถึง ๕ ตัว ต่อมาภายหลังใช้บรรทุกรถเทียม ควยมา และต่อมาถึงสมัยรถฟอร์คบรรทุก การขับรถเร็ว ๆ ของท่านเป็นที่รู้จัก จำกันได้" นายแพทย์แมคเคนเป็นผู้สร้างตึกบัญชาการของโรงพยาบาลแมคคอร์มิค มิซันนารีที่มารับงานในเวลาต่อมาได้แก่นายแพทย์ เอ็ดวิน ซีคอร์ต (เข้ามาถึง ประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑) ศาสตราจารย์แคมป์เบลล์ (Howard Campbell) ก็มีส่วนช่วยเหลือในกิจการแพทย์ของมิซันนารีไม่น้อย แคมป์เบลล์ได้เริ่มงาน ส่งเสริมอาหารที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรก (พ.ศ. ๒๔๓๗) โดยแนะนำให้ราษฎรรู้จัก วิธีป้องกันโรคขาดธาตุอาหารโดยปลูกถั่วและผักไว้รับประทาน ทั้งยังได้นำโค กระบือและไก่พันธุ์ดี ๆ มาเผยแพร่ควย มิซันนารีผู้มีส่วนช่วยเหลืออย่างสำคัญใน การปราบพยาธิปากขอเมื่อครั้งมูลนิธิโรคกีเฟลเลอร์ เขามาทำการที่เชียงใหม่เป็น แห่งแรก

จังหวัดลำปาง ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) ศาสตราจารย์ และนางแมคจิตวารีย์ พร้อมด้วยนายแพทย์ เอส ซี พีเปิล (C. Peoples) ได้ไปถึงลำปางและดำเนินการรักษาโรคพร้อม ๆ กับเผยแพร่ศาสนา นายแพทย์บริกส์ (William Briggs) เป็นผู้หนึ่งที่ได้ดำเนินการต่อจาก พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๕๑.

๑. เคนเนท อี แวลส์ ประวัติโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย.....

(ค.ศ. ๑๘๘๕ - ๑๙๐๘) นายแพทย์แฮนเซน (Carl C. Hansen)
เริ่มต้นรักษาโรค ปลูกตั้งโรงพยาบาลแวนแชนด์วูร์ดก็คือนายแพทย์ครุกส์
(C. H. Crooks) ซึ่งทำงานที่ลำปางตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘)
เป็นเวลาเกือบ ๓๐ ปี

จังหวัดราชบุรี นายแพทย์ทอมสัน (James Thomson) เป็นแพทย์มิชชันนารี
คนแรกๆ ที่ไปทำงานในจังหวัดราชบุรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ นายแพทย์วัคเตอร์
(E. Wachter) ได้ทำงานต่อ มีโรงพยาบาลมิชชันนารีราชบุรีเช่นเดียวกับ
เชียงใหม่

จังหวัดแพร่ หลังจากที่นายแพทย์บริกส์ ไปเปิดที่ทำการบำบัดโรคในปี พ.ศ. ๒๔๓๗
เป็นคนแรก กิจการได้เจริญขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งได้กลายเป็น "โรงพยาบาลแพร่
คริสเตียน" ตั้งขึ้นราว พ.ศ. ๒๔๕๖

จังหวัดน่าน การคัดลอกกรรมไคนำมาใช้เป็นครั้งแรกในภาคเหนือ โดยแพทย์หญิง
โบว์แมนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗

จังหวัดเชียงราย นายแพทย์เคนแมน (C. H. Denman) เป็นคนแรกที่
ไปเปิดที่ทำการบำบัดโรคในจังหวัดเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ จนกระทั่งนายแพทย์
บริกส์ผู้ซึ่งไปทำงานอยู่ที่เชียงรายระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๖๒ เป็นผู้สร้าง
โรงพยาบาลโอเวอรัมบริกส์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เปิดครั้งแรกสามารถรับผู้ป่วยได้
๕๕ เตียง นอกจากนี้แพทย์มิชชันนารีได้ออกไปเปิดคลินิกตามท้องถิ่นเพื่อบำบัด
โรคภัยไข้เจ็บให้แก่มหาชนชาวเขาด้วย

จังหวัดพิษณุโลก โรงพยาบาลมิชชันนารีในจังหวัดนี้เกิดจากความพยายามของพวกมิชชันนารีซึ่งเริ่มงานการแพทย์ตั้งแต่ ปี ๒๔๑๒ มีนายแพทย์ทอย เป็นผู้นำโรงพยาบาลแห่งแรกก็คือ เรือขนาดใหญ่ลำหนึ่งใช้เป็นโสตศาลาและทำการบำบัดโรค กิจการกวางหน้าจนกระทั่งผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกได้อนุมัติเงินก้อนหนึ่งช่วยตั้งเป็นโรงพยาบาลขึ้น นายแพทย์เชลแมน (S. J. Shellman) ได้เข้ามารับหน้าที่บริหารกิจการของ "โรงพยาบาลมิชชันนารีพิษณุโลก" ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๙ - ๒๔๖๒ กิจการแพทย์กวางหน้าไปมาก นอกจากนี้พวกมิชชันนารียังได้เปิดคลีนิกขึ้นที่ตลาด และยังออกเรือขายยารักษาโรคตามอำเภอต่าง ๆ ด้วย

จังหวัดนครศรีธรรมราช กิจการแพทย์มิชชันนารีในจังหวัดนครศรีธรรมราชเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ด้วยการทำนายแพทย์แฮมิลตัน (Guy Hamilton) ได้เปิดโสตศาลาขึ้นใกล้กับโบสถ์ และได้จัดตั้งโรงพยาบาลขึ้น โรงพยาบาลแห่งนี้มีอาคารสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ มีแพทย์มิชชันนารีมารับช่วงงานโดยตลอด

จังหวัดศรีสะเกษ นายแพทย์บัลเคลย์ ได้เริ่มกิจการแพทย์ในจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ มีพยาบาลมิชชันนารีคือ นางสาวคริสเต็นเซ็น (J. H. Christensen) เป็นผู้ช่วย กำเนิดโรงพยาบาลที่จังหวัดศรีสะเกษนี้ เกิดจากความพยายามของนายแพทย์คันแลปซึ่งได้รับอนุมัติจากพระยารัตนสุนทรประสิทธิ์จัดสร้างอาคารพยาบาล มีนายแพทย์บัลเคลย์ดำเนินการในเวลาต่อมา

กิจกรรมทางการแพทย์ของมิชชันนารีทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองและตามท้องถิ่นธุรกันดารต่าง ๆ มีคุณค่าต่อการอนามัยของชาติอย่างมากมา กล่าวคือนอกจากจะเป็นผู้นำวิธีบำบัดโรค และวิธีรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลมาเผยแพร่เป็นตัวอย่างแล้ว พวกมิชชันนารียังสามารถช่วยเหลือแบกภาระของรัฐบาลในตอนเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงจากระบบการแพทย์แผนโบราณมาเป็น การแพทย์สมัยใหม่ได้ดียิ่งที่สุด

อนึ่งการแพทย์ของมิชชันนารีตามหัวเมืองและตามท้องถิ่นรกรังการ
 ต่างๆทั่วทุกภาคเป็นงานริเริ่มซึ่งอำนวยประโยชน์ต่อการสาธารณสุขของประเทศชาติ
 ในขณะที่รัฐบาลไทยยังมีอำนาจการใดโดยทั่วถึง จนกระทั่งรัฐบาลเห็นความสำคัญ
 และได้จัดตั้งแพทย์หลวงประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจาก
 พระคำริของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ โดยที่พระองค์ทรงได้รับ
 ประสพการจากการไปตรวจราชการในมณฑลต่าง ๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑
 ประสพการณ์ของพระองค์เกิดจากอุบัติเหตุที่ข้าราชการตามเสด็จทำเป็นล้นถุก
 ข้าราชการอีกคนหนึ่งบาดเจ็บ ทรงสั่งถามหาหมอนที่จะรักษาทางผ่าตัดก็ไม่มีใน
 ที่นั้น จำต้องพาคนป่วยลงเรือไปให้แพทย์มิชชันนารีอเมริกันที่เมืองพิษณุโลกรักษา
 จนหายได้โดยไม่เป็นอันตราย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงทรงประจักษ์
 พระทัยว่า ราษฎรตามหัวเมืองต้องตายด้วยบาดเจ็บเพราะไม่มีหมอรู้จักรักษาเห็น
 จะมีมาก ควรจะมีหมอหลวงประจำตามหัวเมือง คังนั้นเมื่อถึงคราวประชุม
 เทศาภิบาล พ.ศ. ๒๔๕๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงประทานความเห็น
 คอที่ประชุมว่า แพทย์ประจำเมืองต่อไปควรจะต้องให้มีความรู้ในทางผ่าตัดรักษา
 บาดแผลด้วย ในการประชุมแพทย์ทั่วราชอาณาจักร เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์
 เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ณ ศาลาว่าการกระทรวงธรรมการ มีแพทย์
 เข้าประชุมทั้งสิ้น ๕๖ คน ในจำนวนนี้แพทย์มิชชันนารีอเมริกันได้รับเชิญให้เข้า
 ประชุมด้วยเป็นส่วนมาก

ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรา
 พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ตามหัวเมือง และประกาศจัดสุขาภิบาลขึ้นหลายแห่ง
 เช่น ที่เมืองนครราชสีมา จันทบุรี สงขลา นครศรีธรรมราช ชลบุรี นครปฐม
 การควบคุมดูแลสุขาภิบาลหัวเมือง ครั้งแรกอยู่ในหน้าที่ของกรมพลำภังค
 (กรมมหาดไทย) ในกระทรวงมหาดไทย โดยโอนแพทย์ประจำเมืองจากความ
 ควบคุมของกระทรวงธรรมการขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทยนี้ด้วย จนกระทั่งถึง
 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ จึงมีพระราชบัญญัติ

จัดตั้งกรมสาธารณสุขขึ้นเพื่อกำเนินการควบคุมการอนามัยและการโรงพยาบาล
ทั้งในพระนครและสวนภูมิภาค ซึ่งเดิมแยกย้ายอยู่ทั้งทางกระทรวงนครบาล
กรมสุขาภิบาลและกระทรวงมหาดไทย เข้ามารวมอยู่ด้วยกันเป็นกรมสาธารณสุขขึ้น
อยู่กับกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๔๕ จึงมีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกระทรวง
สาธารณสุข ซึ่งได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ ๑๖ เล่มที่ ๕๕
วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ซึ่งต่อจากนั้นการจัดตั้งโรงพยาบาลหลวง
ทั่วราชอาณาจักรอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรมการแพทย์

กำเนิดโรงพยาบาลโรคเรื้อน

งานชิ้นสำคัญที่มิชชันนารีอเมริกันได้รับความสำเร็จที่สุดได้แก่การ
ก่อตั้งโรงพยาบาลโรคเรื้อนที่จังหวัดเชียงใหม่ แต่เดิมมาโรคชนิดนี้ยังไม่มี
การควบคุมและการบำบัดรักษาที่ถูกตอ ผู้ป่วยโรคเรื้อนดำเนินชีวิตปะปนอยู่กับ
ราษฎรทั่วไป ชาวต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทยได้เขียนไว้ในหนังสือของเขา
ว่า เมื่อข้าพเจ้าเห็นกรุงเทพฯ ครั้งแรก มีผู้ป่วยโรคเรื้อนมือเท้ากุดแหวอยู่มาก
ที่ยังประกอบอาชีพแจวเรือจ้างในแม่น้ำลำคลองรับส่งคนโดยสารตามปกติไม่มีใคร
เป็นห่วงถึงอันตรายว่าจะติดต่อกันได้ - ผู้ป่วยโรคเรื้อนได้ถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสภาพ
ที่เป็นอันตรายต่อสังคมอย่างยิ่ง ผู้ที่ลงมือช่วยเหลือผู้ป่วยและดำเนินการควบคุม
โรคชนิดนี้เป็นครั้งแรกได้แก่นายแพทย์แมคเคน มิชชันนารีอเมริกันผู้ซึ่งริเริ่มทำการ
ควบคุมโรคเรื้อนในเมืองไทย งานเริ่มต้นขึ้นขณะที่นายแพทย์แมคเคนทำงานบำบัด
โรคทั่ว ๆ ไปในจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับได้สังเกตเห็นว่ามีขอทานป่วยเป็น
โรคเรื้อนมาขออาหารเขาเป็นจำนวนมากขึ้นทุกวันต่อกันเป็นเวลาหลายปี^๑ ขอทาน

^๑ Wood, Land of Smiles, (Bangkok)....., หน้า ๑๗.

^๒ Executive Committee of the Eight Congress, Siam General and Medical Features. (The Bangkok Times Press L.T.D.1930), หน้า ๓๐๑.

ที่ป่วยเป็นโรคเรื้อนเหล่านี้ได้รวมกลุ่มพักแรมอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่งในลำน้ำปิง เพื่อหวังที่จะขอรับการรักษาจากนายแพทย์แมคเคนโคโดยสะดวก นายแพทย์แมคเคนโคจึงมีความคิดที่จะเปิดสถานพยาบาลโรคเรื้อนขึ้น เมื่อได้รับที่ดินเกาะกลางอันมีเนื้อที่ประมาณ ๕๕๐ ไร่ที่เมืองเชียงใหม่ประมาณ ๗ ไมล์ จากเจ้าหลวงเชียงใหม่ซึ่งเคยเป็นคนไข้คนหนึ่งแล้ว งานสร้างนิคมโรคเรื้อน ณ ที่ดินแห่งนี้จึงได้เริ่มขึ้น เมื่อเริ่มงานยังขาดงบประมาณและกำลังคน นิคมโรคเรื้อนของนายแพทย์แมคเคนโคจึงยังคงมีสภาพเป็นที่ดินรกร้าง มีผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อนสมัครใจเข้าไปอาศัยอยู่ได้รวมไม่เพียง ๖ - ๗ คน แต่ควยกำลังใจกำลังปัญญาและความอดทนอันเป็นคุณสมบัติของนายแพทย์แมคเคนโคสามารถชักเปลี่ยนที่ดินเหล่านี้สร้างเป็นสถานพยาบาลโรคเรื้อนที่สมบูรณ์แทน นับเป็นนิคมโรคเรื้อนแห่งแรกในประเทศไทย และเป็นนิคมโรคเรื้อนที่งดงามที่สุดในเอเชีย^๖ โรงพยาบาลโรคเรื้อนแห่งนี้เป็นตัวอย่างของความสำเร็จในด้านการแพทย์ของพวกมิชชันนารีอเมริกัน จะเห็นได้จากเมื่อเริ่มดำเนินงานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) ต่อมาเพียง ๒๐ ปี ได้กลายเป็นสถานที่ควบคุมโรคเรื้อนได้อย่างสมบูรณ์แบบ อาคารกว้างขวางสามารถรับผู้ป่วยได้มาก มีโบสถ์ มีโรงเรียน มีหน่วยสุขภาพ มีหน่วยยามรักษาการณ์ มีร้านสหกรณ์ และตลาดขายของชำ มีร้านช่างเหล็กและร้านช่างไม้ มีโรงงานทำกระเบื้อง มีร้านตัดเสื้อ มีคณะกรรมการสวัสดิการ ตลอดจนมีการประกอบการเกษตรอย่างเป็นล่ำเป็นสัน^๗ สำหรับในท้องถิ่นอื่นเช่นที่นครศรีธรรมราช แพทย์มิชชันนารี

^๖ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๓.

^๖ Kenneth E. Wells, History of Protestant Work in Thailand. (Church of Christ in Thailand, 1958.)....., หน้า ๑๐๐.

^๗ นายแพทย์ มั่นสวี อุนหนันท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย....., หน้า ๓๗.

แมคคาเนียดได้เริ่มงานควบคุมโรคเรื้อนที่นคร ศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ โดยเริ่มทำการฉีดน้ำมันกระเบาให้แก่ผู้ป่วย เมื่อมีผู้ป่วยมากขึ้น นายแพทย์แมคคาเนียดจึงได้ศึกษาทางจัดตั้งสถานพยาบาลเพื่อสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคเรื้อนที่ต้องเดินทางมาจากที่ห่างไกล ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงได้จัดตั้งเป็นนิคมโรคเรื้อนขึ้น

นิคมโรคเรื้อนของมิชชันนารีได้รับเงินงบประมาณจากอเมริกันมิชชัน และได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือในด้านการเงินและอื่น ๆ จากรัฐบาลไทยและประชาชนชาวไทย กล่าวได้ว่างานควบคุมโรคเรื้อนที่เชียงใหม่ของพวกมิชชันนารีอเมริกันช่วยสนับสนุนรัฐบาลไทยให้รับรู้ถึงความจำเป็นที่จะต้องเอาใจใส่ต่อผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อน และป้องกันการแพร่ขยายของเชื้อโรค

ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ รัฐบาลเริ่มลงมือควบคุมโรคเรื้อนเป็นทางการ โดยสภาอานาโลมแดง (The That Red Cross Society) ได้เริ่มงานควบคุมโรคเรื้อนทางใต้ ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ รัฐบาลได้เปิดโรงพยาบาลโรคเรื้อนที่พระประแดง ซึ่งนับเป็นงานที่ทำขึ้นภายหลังการริเริ่มของนายแพทย์มิชชันนารี.

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

